

D. D.

55.

Dissertationis Academicæ,

De

PRÆFECTURA
NAE SGARDENSI
DALEKARLIÆ,

Continuatio I.

Quām,

*Consensu Ampliss. Ordinis Philosoph. in Reg.
Academia Upsaliensi,*

Præside

MAG. CAROLO FRED.
GEORGII,

Hist. Prof. Reg. & Ord.

Publice ventilandam sistit

SAMUEL UGLA,

Dalekarlus, Stipendiarius Grönwallianus.

In Auditor. Carol. Maj. d. XVII. Decembr. MDCCCLXVIII.

Horis, Ante Meridiem, Solitis.

UPSALIÆ,

Apud JOH. EDMAN, Reg. Acad. Typogr.

P. T. præs Hemansson
199

ANTHEM
LADY
THE HAMPTON

ALL QUIET ON THE
WORLD

SARAH DEAN

BY SARA DEAN MURRAY

ILLUSTRATED BY
SARAH DEAN MURRAY

TILL
HANS KONGLIGE HÖGHET,
PRINS
GUSTAF,

SVERIGES, GÖTHES OCH WENDES KRON · PRINS
OCH ARFFURSTE, ARFVINGE TILL NORRIGE,
HERTIG TILL SCHLESSVIG, HOLSTEIN, STORMARN
OCH DITHMAREN, GREFVE TILL OLDEN-
BURG OCH DELMENHORST &c. &c. &c.

DURCHLÄUCHTIGSTE
KRONPRINS OCH
ARFFURSTE,
NÅDIGSTE HERRE,

HANZ KONGLIGE HÖGHET
HANZ KONGLIGE HÖGHET
HANZ KONGLIGE HÖGHET

Götheborg den 15. Junij 1760. PRINS
AF HANZ KONGLIGE HÖGHET, ARFFURSTE
och AFFLUTSTE, ABHÖRNE, GÖTMARIN
HERITJE till Sveriges Hertig, Hertig af Östergötland
och Dalsland, ETC. ETC.

EDER KONGL. HÖGHET hafver i Nåder täckts
förflyra Dess Höga Välbebog öfver de A-
cademiska Afhandlingar, som ledat till närmare kän-
nedom af Rikets Landskaper och deras beskaffenhet.

Af

*Af en så Hög anledning uppmuntrad, vågar för
EDER KONGL. HÖGHET jag uti djupaste underdåning-
het nedlägga närvarande ringa försök uti ett bety-
deligit åmne.*

*Värdes EDER KONGL. HÖGHET anse detta med
samma Kongl. Mildhet och Nåd, hvaraf alla Bergs-
lagens invånare, under EDER KONGL. HÖGHETS
nyligare Höga vistande i de negder, som här till
någon del omtalas, sig till underdångste glädje, fått
vörda de dyraste vedermålen.*

Uti djupaste undergifvenhet framhärdar att vara

EDER KONGL. HÖGHETS

*Underdångste och troplik-
tigste tjänare*

SAMUEL UGLA.

L. B.

Quintus jam supra trigesimum agitur annus, cum Dilectissimus meus Parens, Hedemorensum bodie Pastor ac Præpositus, Dissertatione Academicâ, quam dicunt, Graduali, Nåsgardensem Dalekarliæ Præfecturam describere atque Historica illustrare Commentatione est ingressus. Ea autem est nobilis argumenti amplitudo, ut Sua quamvis in illo meletemata justæ sat molis volumine sit complexus, ad umbilicum tamen ducere sibi non licuisse doluerit. Filio, Specimen quoque Academicum meditanti, gratius an quidpiam accidere unquam potuerit nescio, quam quod paterna legere vestigia juberer. Parenti Optimo uti, proxime ac secundum Deum, cuncta mea, ita etjam id debeo, quod non modo qualiscunque hæc in lucem prodierit opella, verum etjam quod in illa pro ingenii modulo concinnanda paternæ mibi patuerint lucubrations ac collectanea, unde haud secus ac ex meis ipsius hausserim; id quod pio, quo filium decet, pectore veneror & usque venerabor. Ceterum, quandoquidem longior isthæc est tela, quam ut vel repetito hoc meo conatu absolvî queat, illam ut aliis alio tempore pertexendam relinquam commendemque, res ipsa postulat.

I. N.I.

Cap. IV.

De Paroecia Garpenbergensi.

§. I.

Inter præfecturæ Næsgardenensis paroecias, quæ in ordinem incurrit describenda, *Garpenberg*, quin suum traxerit nomen a vetusta voce *Garp*, nemini crediderim fore ambiguum; quamvis forte haud æque in facili fuerit, ipsam vocis originem, ut & propriam ac nativam significationem, definire. Non morarum conjecturam, quæ vocabuli natales in Persarum lingua querit, apud quos *Garib* peregrinum denotare, ex libro THOMÆ HY de Religione Persarum, observat Nob. RUDBECKIUS fil. Neque magis huc spectare videatur Hebræorum בָּרַע mercatorem significans, vel Græcorum κορυφαῖος, quorum illa itidem est RUDBECKII, hæc GUDMUNDI ANDREÆ observatio. Majori se commendaret probabilitate eorum sententia, qui cum Nob. STIERNHJELMIO a *Carpis* derivant, Germanica natione, ex Carpatho monte ad Istrum Gothis contermina^{a)}; nisi adeslet alia ad fidem veritatemque multo propior.

U

Ni-

a) *Vid. Hist. Herv. edit. Verel. p. 120. ubi ita loquitur Nob. STIERNHIELM:* "Ex horum Corporum, scil. sru propinquorum, in bellis socio-rum perpetuorum & hac ratione notissimorum, nomine suspicor Gotbis Svevis, quorum pars sumus Sveones, ex Dacia presertim in has oras boreales redeuntibus, omnes Germanos sine delectu cognominatos. Nec absurdum fuerit cogitare, multis una cum Gotbis Carpis in has terras

Nimirum, præter ipsum STIERNHIELMUM b) & Cel. VERELIUM c), Reg. Cancell. Consiliarius & Equ. Aur. Generosiss. IHRE, qui instar omnium est, docet nostræ linguæ esse proprium vocabulum *Garp*, illoque indicari hominem vel audacem, vel gloriosum, vel deinde extraneum & in specie Germanum d).

Refert

"immigrasse suasque sedes indigenis permistos occupasse; eoque Corporum
"nomen nostris præ, non solum Germanorum, sed omnium fere peregrinorum
"appellationibus usitatum & familiare evasisse &c.

b). Vid. VEREL. l. c. ubi sic pergit STIERNHIELM: Nostra lingua
"Garp, hodie Garf, veteri Cambrica Garv signif. acer, asper, audax
"etc. an hinc adserendum putem Germanorum, & forte omnium in has
"terrás venientium cognomenum Garpar, fluctuo, propior tamen creden-
"ti; dum considero & confero mores exterorum non solum antiquos, sed &
"hodiernos, cum moribus vulgi nostrarum genium simplicibus & vere-
"cundis, absque quo etiam, soleme nobis & quasi innatum nostra despici-
"cere, peregrina admirari & magnificere &c.

c) Vid. Ind. Scyth. Scand. p. 88. in voce Garpkapur. Ita ille:
"Cum hujus vocabuli tot in lingua veteri extant propriæ significacionis
"documenta, quid admittet ex populis Carpis id deducere, aut ex pisce
"Carp a Germanis buc delato. Germanos enim nostri Garpar vocare so-
"lent, non convitandi libidine, sed quod moribus ipsorum vocabulum hoc
"sit convenientissimum.

d). Vid. Gloffar. Svio Gorh. voc. Garp. Cum hinc plus quam ali-
"unde lucis arguento præsenti affundatur, speramus non ingratum fore,
lecturis, si rerum articulum, cuius, pro insigni sua humanitate, benigne
nobis copiam facere dignatus est Illustris Auctor, Ejus cum venia, hic
subjunxerimus. Sic vero habet: "Garp, homo audax, viribus suis præ-
"fidens. Et hactenus in bonam partem sumitur. Rhythm. de CAROLO &
GRIMO, p. 1.

War han nær, thar geirrin gall, og garpa manga fellde:
Prope eraz, cam sonahat ensis, & multi viri fortes cecidere.

Ibid.

Aungra hefur hann menta mist, er mæta pryder garpa:
Nullam artem perdiderat, qua beroa deceat.
Unde vox illa promanaverit, ignorare se fatentur Philologi. Nihil enim
mibi dicere videntur, qui illi occasionem dedisse credunt Carpos, Suevo-
rum Gorborumque, teste JORNANDE, in expeditionibus bellicis socios. v.

Refert Petrus Andr. NIGER, ipse Arosiensis Antistes, de quodam suorum successorum Iſraële Erlandi (Ångel), quod Hedemorensem ærarium fodinam per
U 2 suos

"VERELIUS in notis ad Historiam HERVORÆ, nec non v. DALIN, in Historia Suiog. Part. I. p. 63. Nec plus tribuo auctoritati GUDMUNDI ANDREÆ, qui in Lex. Ill. p. 84. garp factum putat a Gr. κορυφαῖος, præcipuuſ, antesignanus. Mibi verisimilius viderur, a garfva, præparare, instruere, factum esse garp, quasi hominem ad nihil non audendum paratum. Huc certe trahere videntur e communi radice orta, gerflegur, strenuus, atgerfi, strenuitas, quodque Medelpadi bodieque usurpanꝝ, garf, strenuus, vivax. Al. gara, uua, expediti.

II. Gloriosus, thraso. GRETIA, c. 70. Sigra thenna garp, audaculum vel jactabundum hunc superare. Ib. c. 74. SPES heit gaſfug gardz huſtru, hun war storlynd och garpr mikil: SPES nominabatur matrona ſpectabilis, illa magnanima & paulo ferocior erat vel jactabunda. Hinc garpskapur, insolentia. Garp vel karp, id. VERELII Ind. p. 128. Plura allata videbis a RHENHIELMO, in not. ad Historiam THORSTANI, p. 111. seq. Nescio, an hoc pertinent illud ISIDORI griffus, quod in Glossario superbum denotare, ait.

III. Extraneus. Illa hospitum extraneorum ambitio, qua ſapra indigenas eminere, olim libenter voluere, connectit hanc ſignificationem cum præcedentibus. CHRON. RHYTHM. p. 412.

Garpen föll strax döder af hästen nider:

Statim advena hic superbus ex equo decidit.

"Ubi notandum, eundem, qui heic garper vocatur, paulo superiorius en mæktog Tysk, Germanum impotentem dici. In Chronico MARGARETA Wadstenensis, p. 16. CAROLUS CAROLI ſorores suas, tanquam a Germanica nationis patre oriundas, per contentum vocat garppißor. Scilicet, quum Germani præ reliquis patriam noſtram ſapre inviferint, illis hoc nomen pæne peculiare mansit. Habemus hic Garpenberg, ubi peregrini vel Teutonica nationis homines effodiendo metallo operam locabant. Sic quoque Bergæ Norwægorum pontem præcipuum, ubi merces peregrinorum venum exponuntur, Garpebryggan nuncupari, ex COLDINGENSIS descriptione Dania adfert RHENHIELMIUS l. c.

Addi poſſent, ſi opus foret, plura loca, hunc eundem conſirmantie vocis ſignificatum: e. gr. Tyske kommo för them i nød, mången Garp flog die till död. Chron. Rhytm. part. I. p. 179. & paulo ante p. 167. de Rege Alberto dicitur: ok liſſde alt epter Garpana ſinne; ubi de Germanis loqui Auctorem præcedentia arguant.

suos Garpos effodi excolique primus fere curaverit e). Hinc mihi videor videre, tractum hunc, cui ex Hedemora vicina hucusque nomen hæserat, inde primum ab Israëlis tempore, hoc est ab ineunte seculo XIV, proprio nomine Garpenberg coeptum fuisse appellari. Et ne existimet quispiam de alia quadam æraria fodina, non præcise de Garpenbergensi, esse sermonem, obsevasse juvabit, solam hanc esse, quæ in Præfectura ista reperiatur. Sunt præterea plurima in patria loca, quæ istud nominis Germanis debere videntur, e. gr. *Garpströms-bammare* prope Arbogiam, *Garphytte-by* in paroecia Grytnås, *Garpe-grufva*, *Garphytte-Jernbruk* in Nericia f); in paroecia Särnensi, petra *Garpeberg* e regione Idæ montis. Sed est quoque alia nostræ paroeciæ appellatio *Garberg*, & in antiquioribus monumentis & hodierno usu frequentata, quam si quis ex priori emersisse statuat, inaud' utique refragabimur. Certe ex voce *Garpenberg* confectum esse *Garberg* & inde *Garberg*, elisa una illa littera p, elocutioni ante littoram b molesta, quod STHIERNHIELMIUS l. c. observat, nobis saltem multo videtur probabilius, quam quod nonnulli autumant conflatum esse ex *Gar* & *Berg*, quasi hoc vocabulo regio tota montana designaretur. Idem forte ferendum fuerit judicium de variato nonnihil nomine *Gardeberg*, alicubi in actis obvio, quod, nisi nos omnia fallunt, per linguaæ mobilitatem tantum ac pronunciationis inconstantiam a prioribus discrepat. Hæc de nomine sufficient.

§. II.

e). Vid. Hist. Episc. Aros. Edit. Stiernm. p. 11. Verba ejus hæc sunt: *Hedemora koppargrufva* ðgde Han (de Israële Erlandi sermo est) altsammans allena, efter han var nästan den förste, som den bar begynt upptaga igenom sina Garpar, dem han i sitt bof mänga bade.

f) Conf. Ampl. Abr. HULPHERS it. Dalic. p. 41.

§. II.

Paroecia *Garpenberg* contermina est, qua plagam meridionalem paroeciis *Grytnås* & *Folkärna*, qua orientem *Byensi*, qua aquilonem *Husbyensi*, & qua occidentem *Hedemorenſi* paroeciae. Limites, quibus includitur, notantur fere sequentes; scil. a parte australi *Årengs bergen*, *Fagerås* & *Lagmansrå*, quorum illud a *Grytnæha*, hoc a *Folkärna* *Garpenbergam* disjungit; *Nörå*, *Skiulsmössrå*, *Biörkkärrsbacken* orientem versus, & qua in austrum limes defleget, *Gräffsvinsbacken*, qua in septentrionum *Snöbergshacken* a *Byensi* paroecia dirimunt; *Ugelbergs* & *Biörktjärns rå*, nec non *Hedemor Backsten* seu *Skinnarrosé*, de quo olim multum fuit disceptatum, sed lis a 1530. composita, ab *Husbyensibus* distaminant; *Kronsten*, *Skiljebäcks rå* & *Mortarkärrsklöfven* ab *Hedemorenſibus* separant; & est præterea ad pagum *Jönvik* collimitium, in quo limes *Hedemorenſis* & *Grytnæsenſis* *Garpenbergæ* jungitur. Ceterum observandum, ob factam *Garpenbergensi* ex adjacentibus paroeciis plurimum pagorum accessionem, de qua mox dicetur, limitibus undeque accurate descriptum non esse nostræ paroeciæ agrum. In caassis forensibus, paret illa Judicio Territoriali, quod est *Folkärnæ*, & quoad ecclesiastica ad Præposituram, ut dicitur, *Hedemorensem* pertinet. Figura quadrilatera est, & magnitudo ex eo assimilari poterit, quod longitudo, quæ duorum fere milliarium est, latitudinem quarta milliaris parte superet. Quemadmodum solent fere reliquæ hujus regionis paroeciæ; ita & hæc in quatuor quadrantes seu tetrades (Svethice *fierdingar*) dividitur; quorum, suo quisque ambitu certum complectitur pagorum numerum; & nominantur tetrades *Husbyensis*, *vetus Garpenbergensis*, qui omnium maximus, *Persboensis* seu *Folkärnenensis*, qui reliquis minor est, denique *Wikbyensis* seu *Hedenensis*.

demorenſis. Ad tetradem *Husbyensem* ſpectant pagi *Iun-karko*, *Dormſö*, *Wålberga*, *Högtjern*, *Kåttilsbo*, *Häſting-bo*, *Ingvalsbo*, *Humblebo*, *Söfringsbo*, & *Plogsbo*; Ad *Garpenbergensem* referuntur *Finnhyttan* ſeu *Funckhyttan*, *Bensåsen*, *Liusfallet*, *Rafvalshyttan*, *Hanshyttan* ſeu *Håſhyttan*, *Markusbo*, *Fransbo*, *Heden* ſeu *Bengsbo*, *Oſ-mundshytta*, *Brattforſs*, *Smemattsbo*, *Kålarbo*, *Långviken*, *Skommarbo*, *Svartfjälén*, *Rotfallet*, *Rothenning*, *Nygården*, *Rolfsbyttan*, *Dammen*, *Wacktarbo*, *Forrbo*, *Bastiären*, *Back-gården*, *Kuppgården* ſeu *Koppargården*, *Skikåra*, *Wikhytta*; Ad *Folkärnenſem* numerantur *Pålbenning*, *Pehrsvoda*, *Ytterbenning*, *Realsbo*, *Fånsö*, *Ävenget*; Ad *Hedemorenſem* denique pertinent *Tjällbo*, *Olsbytta*, *Høyen*, *Enviken* ſeu *Jönvik*. Hæc quidem eſt hodierna facies nostræ paroeciaæ; ſi vero ad antiquiora paulo regrediamur tempora, reperimus eam arctioribus circumcriptam terminis, nonniſi illos fere comprehendiffe pagos, quos ad tetrada *Garpenbergensem* relatos modo recensiuiſus, ſi ab uno alterove diſceſſeris. Sic ex. gr. pagus *Wikhytta*, ab *Hedemorenſi* paroecia quamvis poſtea adiectus, huic tamen tetradi hodie inneſtitur; quemadmodum vicifim *Plogsbo*, antiquus *Garpenbergensis* pagus, *Husbyensi* adnumeratur quadranti. Si, quod in fama vulgi eſt, attuliffe fas fuerit, memorant in pago *Oſmundshytta* habitasse circa Christianiſmi primordia monticolam quendam *Oſmundum*, qui non æri modo, ſed & argento e montibus hiſce eruendo operam haud vanam impenderit; illum prætereſta ut & ſocium ejus *Erasmus*, qui ad *Rafvalshyttan* habuiſſe domicilium dicitur, tanta apud loci incolas polluiſſe auctoritate, ut cum conſtrueretur *Folkärnenſe* templum, omnia ad ſuum nutum arbitriumque ordinaverint uterque, neque integrum fuerit paroecis, diebus festis, publicas divini cultus ceremonias intem-plo

plō ante eorum adventum ordiri; quin & divitiis a-
deo abundasle hos monticolas, ut argenteas suis equis
induere soleas consverint. Exploratoria videntur, quæ
de pago Håslhyttan novimus, fuisse pervetustum fun-
dum & una cum Garpenbergensi officina *Sturiorum* gen-
ti proprium, id quod edocemur ex litteris D:æ. *Fu-*
geburgis, viduæ STENONIS STURII Senioris dat. Stock-
holm 1504. Mens. Jun., quas quidem videre mihi non
contigit, vidi tamen notatas in collectaneis Carissimi
mei Parentis. Porro novimus ecclesiam Garpenber-
gensem primitus fuisse vel Hedemorensi, quod volunt
nonnulli, vel, ut ex litt. Episcopi *Olavi Steph. (Bellini)*
colligitur, Folkärnia adnexam, sed quæ in suo pro-
prio facello, cuius tamen ætas & prima exstructio in-
compta habetur, sacris diu vacaverit; donec gl. mem.
Rex CAROLUS IX. decreto Regio d. 28. Oct. 1607.
edito, compluribus paroeciarum confinium pagis, quo-
rum numerum modo inivimus, hanc nostram paroeci-
am non modo adaugeret, sed & illam, prorogatis per
hunc modum finibus, amplificatam, Ecclesiam ab He-
demorensi seu Folkärnensi penitus separatam esse jube-
ret g). Hac in Regia constitutione, inter reliquos, pa-

gi

g) Cum Regiae litteræ definite adjectos Garpenbergensi Ecclesiae pa-
gos designent, haud alienum fuerit integras hoc loco exhibere:

Wi CARL IX med Guds nåde &c. Giöre vitterligt, att efter Wi
vele hafva här en församling för sig vid Garpeberget, och här ack-
te, om Gud lifvet och hålsan förläner, låta bygga en kyrka, så ve-
le Wi fördenskuld lagt här til thetta Cappell thesse efter de byar af
Hedemora, Fålkärna och Husby Sochnar, hålst emedan the eljest dock
föksia hit, och hafva lång väg til theres egen Sochn kyrckior, som är först
af Hedemora Sochen, Olshyttan, Vikhyttan, Höijen, Trållboda, Thjåleboda,
Eneviken och Söderbo. Af Folkärna Sochen Flånesiö, Ytterbenning
Pådersboda, Pålbenning, Realsbo och Årängen. Af Husby Sochen
Humleboda, Söftringboda, Villberga, Iunkarboda, Dormsiö, Kjet-
telsboda, Helsingbo och Ingelsbo, at the här efter skole ligga hit till
Capellet, vid Garpeberget under Herr Lars Johannis, som nu är

gi quoque *Trollbo* & *Sörbo* nominantur, utpote qui, a paroecia Hedemorensi itidem avulsi, Garpenbergensi adjungi deberent; sed sunt postmodum iidem illi pagi a Rege Immortalis memoria GUSTAVO ADOLPHO, qui institutionem Carolinam in ceteris omnibus confirmavit, denuo exempti & pristinæ suæ Hedemorensi paroeciæ redditib).).

§. III:

Postquam, sicut nuper commemoravimus, proferri pomoeria nostræ paroeciæ jussérat Rex CAROLUS IX; par quoque fuit, ut patentior foret Sacra Ædes, quæ austiorem jam incolarum numerum caperet; eam itaque ob causam loco Sacelli, quod positum erat inter *Finnbyttan* & villam Sacellani in prato, quem hodie *Capell-täckten* appellant, novum ædificari curavit, idque ligneum Templum, idem Augustissimus Rex. Manus operi, anno 1610. admotæ sunt, atque exstrutio templi, publicis impensis, peracta; narratur quoque, ligna ceteramque materiam e Gefricia esse advestam, sicut & a Geftriciis operariis ipsum ædificium perhibetur fabricatum & deasciatum i). Longum est 40. ulnas, latitudo 18. complectitur. Neque silentio prætereundum, quod rupes, quæ fundamenti loco templo substernit, venam contineat cupream admodum bonæ

hår Predikant, och then som efter honom kan komma, och intet me-
ra svara till the kyrkoherdar, som är anten uti Hedemora, Fålkärna
eller Husby Sochnar. Förbiude förthenskull almogen på förbde op-
tecknade heminan, att hår efter någödt svara the kyrkoherdar the hår-
till hafva haft, utan then, som nu är hår eller komma kan. Af Gar-
peberget d. 28. Nov. 1607.

CAROLUS.

- b). Vid. Litt. Reg. Gust. Adolphi datar Arosie d. 10. Decemb.
1613.
i). Vid. Matric. Eccles. Garpenbergens.

bonæ indolis, quam in primis observasse contigit a:o 1723, cum in ipso templo sepulcrum Inspectoris *Le Moine* effoderetur. Est præterea templum turri ornatum, quæ in altitudinem circiter 20 ulnarum exsurgit. Parietes intus dealbati, pulcra, quæ ad altare posita est, tabula, comitus suggestus, tres item lychnuchi orichalcei penduli, hæc, inquam, singula concinnam Templo venustamque conciliant speciem. Ad pedem altaris situm est sepulcrum familiæ *Funckianæ* proprium, in quo tamen non conduntur, nisi quorundam ex eadem familia exuviae, qui teneriori in ætate obiere. Aedicula, campanis servandis destinata, anno 1679. exstructa est; in qua tres pendent campanæ k), ad quas emendas par-

X

oecia

k) *De campanis sequentia notanda: Major campana, que pondere æquat, 8. libr. naut. 12. libras majores & 6 minores, in inferiori margine sequentia exhibet verba: Gudi til åhra och hans Christeliga församling i Gahrdeberg till prydnat, frid på jorden, menniskiomen godh vilja. Paulo superius: Gloria in excelsis Deo: Holmiæ me fundebat Sahl. Joh. Meyer A:o. 1679. Medio in latere:*

Johann Brod e. a.

Elof Skragge. P. H.

Samuel Elfving p. q.

Daniel Mathiæ. v. m.

CAROL. XI. R. S.

Supremo loco: Alt thet som utur jordene växer lofve Herran priisse och upphöije honom evinnerliga. Soli Deo Gloria A:o. 1680.

Alteræ ex parte versus sequentes Litteris majusculis Latinis exarati leguntur:

Utur Gahrbergs Grufva diup är jag all först uptagen
Och med lijsf salrligt sleep sampt arbete updragen,
Oredder, tyster, stum och uthan något lind,
Men svångder, klingar nu och lofvar så vår Gudh.
Gud ållskand Gahrbergs månn mig gaf i gladlynt sinne
Att skall ur skogen fram, så Svånske man, som Finne,
Hijt up i Herrans huus til böner och Guds prijs
Det hör och gifve Gud, som är allena vijs.

*Campuna minor, ceteris veteris, imo margine sequentia majusculis characteribus Latinis sifit: En ego campana, nunquam denuncio vana;
dum trahor, audite; voco vos ad gaudia vitæ. M. Iurger me fecit*

oecia contribuisse fertur tria Thal. Cupr. millia I) Eodem quoque tempore Templi structuræ facta est accessio podii tabulati & sedilium, quæ annus 1749. renovata vidit; porta præterea nova ad latus Templi aperta, fenestrarum ordo dispositus, & q. s. reliq. m). Coemeterium cingit murus, nonaginta amplius orgyiarum circuitu, a. 1755. erectus. Porro, ut suppetant, quæ ad synaxeos sacræ administrationem requiruntur, ex decreto Regis CAROLI IX, Anno 1610. n), cui dein anno 1613. accessit confirmatio Regis GUSTAVI ADOLPHI o), porriguntur nostræ ecclesiæ quotannis e gra-

Stockholm. D. Laurentius Pastor Garpen. Thomas Funck. Gloria in excelsis Deo & in terra pax, in hominibus bonæ voluntatis A:o. Domini 1637.

Minima campana hæc habet:

Gloria in excelsis Deo. Holniæ me fundebat Joh. Meijer. Eric Larsson Lånsman, Olof Olsson Kyrkovård, Johan Andersson i Fånsiö, Nils Larsson i Junckarbo. Superius: Soli Deo Gloria A:o 1680.

I). Vid Matric. Eccles. Garpenbergens. moment. 6. Ipsa hæc maricula mom. 4. commemorat Gloriosiss. Regem GUSTAVUM ADOLPHUM ad emisionem vetustioris campanæ tres frumenti medimnos donasse, & citantur Litt. Reg. dat. 10 Aprilis 1627.

m). Vid. Matric l. c.

n). Litteræ Regiæ ita habent: Wi CARL then nionde med Guds nåde, m. m. ; giöre vitterligit, att efter Kiörrkoherden vid Garpenberget, hafver ringa lägenhet, att hjälpa sig med, derföre hafva vi nådigast undt och efterlätit honom, såsom Wi ock nu med detta Wärt öpne bref, nådigast unne och efterlätte, at han årligen må bekomma sexton tunnor spannmål af oförlänta kyrckotionden uti nedra bergslagen, Wi hafve och thes likes efterlätat, at the till theras kyrckia månge åhrlijen bekomma sex tunnor spannmål till vinkorn och bygnings såd at tionden, som ther faller. Befalle förthenskull vår tionde. Fougede, at han både Prästen och kyrckian förbemelte spannmål åhrlijen bekomma läter. Det var och en vet sig esterrätta af Örebro d. 27. Decemb. åhr 1610.

CAROLUS.

o) Vid. Litt. Reg. GUSTAVI ADOLPHI dat. Aros, d. 18 Octob. 1613.

e granariis Regiis sex medimni frumenti, quibus eundem in finem Rex CAROLUS XI. Anno 1687. quatuor medimnos addidit p); quemadmodum etiam Pastor in stipendum annum, ex munificentia Regum CAROLI IX. & GUSTAVI ADOLPHI sedecim medimni sunt concessi q). Dum hoc in argumento versamur, non possum, quin tribus, quod ajunt, verbis mentionem faciam istius moris, qui antiquiori ætate usque ad annum 1623. invaluit, ut sacer ille poenitentialis aëtus, Cænam Dominicam præcedens, hac in Ecclesia celebraretur ante concionem, sub cantu sacro, quo symbolum Apostolicum coetus profitebatur; istum vero peculiarem atque a ceteris in Dioecesi paroeciis discedentem ritum abrogavit Episcopus Arosiensis Doctor Johannes Rudbeckius in visitatione, quam dicunt, generali r). Heic quoque nominasse convene-

X 2

rit

p). *Ipsas Regias Litteras adulisse non pigebit.* CARL med Guds nåde, Sveriges, Giöthes och Vendes Konung m. m. Wår synnerliga ynnest och nådiga benägenhet med Gud Alsmecktig TroMan och Troo-Tienare respective Råd, Grefve, Præsident, så och Staats Commissarie: Såsom Landshöfdingen Duvaldt tillika med Biskopen uti Westerås hafva genom deras underdäniga berättelse gifvit Off tillkänna, at Garpenbergs församling behöfver ånu 4 tunnor vinsåd till the 6 tunnor, som Församlingen tillförene hafver, så är och Wår nådiga vilja, att I, när tillkommande åhrs Estat inrättas det samma ihågkomma, så at samma 4 tunnor måga på Estaten för åfvarinämnde församling blixta upförde, dem de sedan alt framgent åtnjuta böra; hvarmed fullgjöres vår nådiga vilje, och Wi befalle Eder Gud Alsmecktig synnerligen nådeligen af Naglarby i Tuna Socken d. 9. Aug. 1687.

CAROLUS

Wallenstedt.

q) Conf. Litt. Reg. ante in not n. d' o citat.

r) Cfr. Ålta Visitationis d. 5. Feb. 1623, ubi in §. 4. bæc leguntur: Efter thet år en stor oordning och gjör ett stort förhinder i Gudstiensten, att man går till absolution, emedan tron hon siunges, så blef then vanan aflagd, så at ingen härester skall hafva lof på then

rit, hujus paroeciaæ consortes adeo duro quondam ac pervicaci fuisse animo, ut parum abfuerit, quin Pastoræ penitus privarentur & jure singularis ecclesiæ exuerentur; coactos ea propter fuisse non modo anno 1603, sed & anno 1626. s) ad Consistorium Arosiense chirographi cautionem transmittere, qua suam fidem Consistorio obstrinxerint ad obsequium Pastori præstantum decimasque sincere exhibendas.

Pasto-

stunden att stiga fram i Sacristigan och låta skrifa sig: utan then, som vill gå till skrift, han skall komma fram straxt, när samman är ringdt, förr än messan hon begynnes.

s). Quodnam fuerit isto aeo incolis ingenium ut eluceat, licebit sequentia ex ipso chirographo subiungere. Ita illud: Gudhs församlingh och Socknekyrkia vid Garpeberget synnerlige och samtelige, gamle och nytillagde, gjöre allom härmad vetterligt, att efter thet Wi åre komne uthi ondt rop och ryckte för thet högvördige Capitel i Westerås, och hafve varit svåra, obenägne och olydiche emootvåra S. Kyrckoherdar, ganska tröghe och trefiske till att gjöra them, hvad vi, så väl som andra Christne menniskor, efter Gudhs och mänskligh lagh, samt Christeligen och tillbörlijgen giordhe och samtyckte ordningar, plichtige och skyldighe åro, så at thet H. Capitlet hade i sinnet, at uppå Höga Överhetens gunstige behag, leggia oss till andra Socknar, medhan ingen viss Kiorkoherde kunde hoos oss bo och blifva behållen, för dageligt besvår och klagomåll skull, urhöfver olydnad och treska, Therfore på thet vi måghe sådant förtreteligit roop och ryckte nödtorteligen afskåra och hela församlingen blifva fri och enskyltat, och så väl härefter som tillförene bekomma och behålla all nödtortelig kyrkie tienst, såsom och, på thet, att thet H. Capitel thes bättre kan tillika med vår tillkommande kyrckoherde see och förmium i hyadh kyrckoherdarnes löön och upbhörd hoos oss varit hafva, och serdeles här efter blifva skall, om thes räträdige, godvillige, riktige upgift af oss faledes förfäkrad. Vele vi alle för een och een för alle oss härmad inför Gud och Höga Överheten medh efterföljande sätt förklara, förpliktiga och obligera . . . Garpenberg d. 11 Junii 1626.

nomina Subscribentium.

Ipsa chirographi momenta. ut nimis prolixa omittimus. Norasse sufficiat, Episcopum Aros. Joh. Rudbeckium d. 17 Junii eodem anno chirographum, qua omnes ejus partes approbasse confirmasseque.

Pastores, qui huic ecclesiæ præfuerunt, sequentes nominantur:

I:o. Laurentius Johannis; qui a Rege CAROLO IX. anno 1607. constitutus primus Garpenbergensis Pastor, atque dein in lacu Gruffiōn aquis submersus periiit.

II:o. Jſraël Andreæ Dalekarlus; antea concionator militum, constitutus Pastor 1627. demigravit hinc ad Ecclesiam Orensem 1632.

III:o. Laurentius Nicolai Fellensbroënsis; antea Sacellanus in Möklinta, Pastor 1632. obiit 1659.

IV:o. Ericus Matthiæ Ibrstadius Schedviensis; antea Sacellanus & Pædagogus Afvestadii, Pastor 1660. obiit subita morte 1664.

V:o. Mag. Georgius Gezelius; antea Rector Scholæ Hedemorensis, Pastor 1665. Ecclesiæ Husbyensi præficitur 1677.

VI:o. Samuel Elfving; antea Rector Cantus Aroſæ, Pastor 1677. dein Pastor factus Ecclesiæ Norrberkensis 1696.

VII:o. Ericus Norænius; antea Sacellanus Hedemorensis, constitutus quidem Pastor, sed celeri interclusus fato, munus adire non potuit.

VIII:o. Dapiel Westling; antea Sacellanus Afvestadiensis, Pastor 1696. obiit 1722.

IX:o. Mag. Gustavus Kock; Pastor designatus 1723. sed paulo post de vita decepsit.

X:o. Herman Hægermarck; ex Adjuncto Garpenbergensi Pastor factus 1715. obiit 1763.

XI:o. Mag. Laurentius Kraft; antea Concionator ad Fabricam ferream Stiernsundensem paroeciaæ Husbyensis, post finitas demum lites, in Ecclesia Garpenbergensi obortas, de jure vocandi Pastorem, Regio diplomate constitutus Pastor 1766. hodie curam Eccle-

siæ magna suâ cum laude gerit, & utinam diu gerat t.).

Ante annum 1603. cura Garpenbergensis Ecclesiæ, majori adnexæ, demandata fuit Sacellanus, ad hunc monticolarum coetum advigilaturis. Hos inter sequentes nobis innotuere. I:o. Arvidus Benedicti Husbyensis Anno 1570.

II:o. Andreas Åbrfundensis 1582. quem simul fidinis præfuisse ferunt.

III:o. Ericus, antea Sacellanus paroeciæ Grangårdensis, excessit e vita 1603.

IV:o. Laurentius Johannis, primo Sacellanus 1604. & dein 1607. factus hujus paroeciæ primus Pastor.

Sed postmodum cum Ecclesia Garpenbergensis satis comperit, in suam rem esse, ut Pastori in officio Sacerdotali rite defungendo adjungeretur socius & confors laboris, impenitis ecclesiae sustentandus; constitui iterum coeperunt Sacellani ordinarii, quorum nomina sunt: I:o. Daniel Thunenii, Comminister circa annum 1666. antea Pastoris Adjunctus. II:o. Petrus Wangström, transmigravit ad Sacellaniam paroeciæ Såbyensis 1699. III:o. Ericus Brandt, Comminister 1699. raptum extinctus 1722. IV:o. Gabriel Dahlén, Comminister 1724. obiit 1747. V:o. Ericus Lundborg, Comminister 1750 u).

Domicilium Pastoris, in convalle situm & ad lacum usque sepe exporrigens, appellatur Bergsänget; Osto fundi jugera & amplius complectitur (8 Tun-

t) Præter binas Dissertationes Academicas de nexu Gloriæ Dei cum utilitate humana, ventilatas Upsaliæ 1745. & 1746. quo posteriore anno promotus est Philosophæ Magister, publici juris etiam fecit Manuale Hermenevtico Analyticum Græcæ Lingvæ Novi Testamenti 1759.

u) Hac series tam Pastorum, quam Comministrorum, a Pastore loci Pl. Reverendo atque Praeclarissimo D:o. Mag. Laur. Kraft benigne nobiscum est communicata.

Tunland, 25 Snesland & 9 $\frac{1}{4}$ Bandland vocant illi). In repertorio, quod vulgo inventarium dicitur, anni 1696. quinque tantum agri jugera numerantur; reliqua foenifecio relata, unde decem foeni vehes reportari debarent. Emtionis autem titulo ac jure hocce prædiolum cessisse Garpenbergensibus, testantur litteræ inter publica præfectoratæ Næsgardensis acta adservatæ α). Sacellani vero sedes, quæ antea ædituo erat adsignata, septima tantummodo est portio veteris pagi *kuppgårds hemmanet*.

§. IV.

Devenimus jam ad id, quod in Garpenbergensi paroecia fere est palmarium, nempe ad fodinas illas describendas, quibus eadem superbit. Inter has vero trifodina est, quæ metalliferos hosce montes jam inde

α) Cum plura ad Parœciae fata speculantia contineant istæ Litteræ, dabimus illas, prout ex actis excerptæ ac benigne nobiscum communicavit redituum publicorum Præfectoratæ Spectatorij. Dm: Bened: Brandberg.

Translunt af ett gammalt bref, skrifvit Ettusende Sexhundrade Trettjo åtta den 7. Aprilis om Garpenbergs Prästebord Bergsång, som omsider igenfunnit är, presenterat på Brunbecks Hårads Ting den 7. Junii 1687 och af Tings-Rätten godkiånt och inprotocollerat.

För 120 år sedan åtte en Biskop thet Hemmanet, hvilcken tå den Päviska Religion af honom intet var förlagt, så blef och han casserat och Bergsång tagit under kronan, till dess gamla Garpenbergs man hafva gunsteligen fåt lâf af Höga Öfverheten, at sammansiutta en rigtig Penninge summa och köpa samma Hemman till sitt Prästebord, hvileket och så skiedt år, dock är Höga Öfverhetens bref och privilegium samt synebref deruppå förkommit och af vägen uti okunighet, endels tå gamla Herr LARS ANNO 1624. den 20. Octobris oförmodeligen dödde (drunknade), endels tå bref och andre saker afslöttes utur gamla Cappellet, endels igenom Prästebute, endels igenom en skadelig vådeld, som 1630. upkom i Salige Juncker OTTES stufsvå och upbrände alle hans Register, Böcker och Skrifter, då och således skrifterne Prästebordet Bergsång angående, förmenes vara bortkomne.

Föregående, vara utur Nåsgårds Låhns Copie Bok, rätteligen utskrifvit, intygar

Bengt Brandberg.

de a vetustiori ætate in primis illustres reddidit atque conspicuos. Est nempe hæc nostra magna fodinæ Cuprimontanæ in Dalekarlia germana foror, quæ & antiquitate & metalli foecundissimis venis non domi tantum, sed & apud exteris, nominis immortalitatem jam dudum est consecuta. Quod ad ærarii hujus publici antiquitatem & prima incunabula attinet, deficient monumenta, ex quibus tuto indicari & ostendi aperte queat annus tam auspicatus, quo subterraneus iste thesaurus ex imis rupium visceribus depromi primum effodique coepert. Id saltim pro certo creditur, officinas ærarias in hocce Septentrionis regno quam diutissime & per multa retro secula viguisse. Et sunt, qui velint, Platonis quoque ætate, exportationem æris per commercia non modo cum Europæis, sed etiam Asiaticis & Africanis populis per mare mediterraneum nostra ex Syonia factam esse y). Hæc vero, quemadmodum canæ vetustatis se subducunt caligine, ita, quod nostræ maxime est considerationis, videmur nobis originem & natales fodinarum Garpenbergensium, quæ *Hedengrufvor* appellantur, ad ipsa gentilismi tempora haud improbabili ratione posse referre; quum non ipsum modo nomen innuere videatur, fodinas nostras vel isto ævo coli coeptas esse, sed etiam hanc illarum antiquitatem evincant haud obscure, & veluti totidem vetustatis pignora loquuntur tam ipsa montis cava ingens & capacitas cavernarum, quam obvii ad hunc montem communium lapidum cumuli (*græbergs varp*) & acervi recrementorum (*flaggvarp*), qui

y) Cfr. Rudbeckii *Atlant.* T. I. pag. 190. & seq. Ol. Ernström *Dissertat.* περὶ τῆς χαλκογεγυῖης *Upsal.* 1691. pag. 33. seq. Joh. Bircherođii *Dani Disput.* de commerc. ver. Septentr. cum urbe Alexandria, *Hafniæ* 1685. & plures, quos citat Ol. Nauclerus in *Disput.* de magna fodina Cuprimontana, *Upsaliae* 1702. pag. 11.

qui ejus sunt magnitudinis, ut ad eorum incunabula non nisi per plura retro secula recurrere liceat ^{z)}). At vero sicut nimium habent nebularum ac coecæ noctis pleraque, quæ de prima veterum Garpenbergensium fodinarum origine, vel porro de illarum primis possessoribus, qui antiquo nomine *knapar* dici solent, vulgo circumferuntur: ita, missis obscurioribus, propetemus ad illa contuenda, quæ certiori monumentorum fide adseri possunt confirmarique. Nimirum novimus, a priscis Regni SvioGothici Regibus, vigente Pontificia Religione, Episcopis Arosiensibus magnos concessos fuisse redditus tam ex Garpenbergensi, quam ex aliis compluribus Bispgbergensis distritus (Sveth. *Betzebergelag*) fodinis; quos quidem illi possedisse videntur usque ad sacrorum in patria reformationem.

Inter hos vero in primis nominant annales Episcopum Arosensem ISRAËLEM Erlandi (Ångel), qui sub initium seculi XIV. solus fuit harum possessor fodinarum, easque per exteros operarios *Garpar*, quorum

Y

multi

^{z)} Cfr. Dom. Mensoris LEONARDI HORNEMANNI *Descriptio Rei metallicæ Garpenbergensis pertinens ad Chartam anni 1766. Non injucundum fuerit ipsum Virum Spectatissimum audivisse de ætate fodinarum disserentem. Ita vero ille §. III. Grufvornas ålder räknas ifrån Hedna tiden; som ej synes otroligt, då man beträcktar det myckna nederlagde arbete på detta vidsträckta fältet, och tillika jemförer åtskillige till Högloft. Kongl. Bergs Collegium inkomne relationer (i synnerhet af åren 1651. 1652. 1653. 1662. 1663. och 1694.), hvilka alle stödja sig på den tidens almånnna berättelser, samt att tvåne Grufvor af ålder burit och ånnu båra namn af Hedninge Grufvor (Morænii Diss. de cupr. Faluna pag. 13.); så kan man på denna grund statuera att detta Bergvärch är vid pass 7. à 800. år gammalt. *Huic Viro non minus multa eruditione, quam mira & insigni plane industria Conspicuo, ita debere nos faremur quam plurima, quæ ad Rem metallicam Garpenbergensem spectant, notari dignissima, quemadmodum alii nemini. Et id quidem in antecessum nominasse oportuit, quo simul gratissimi animi testificandi nobis locus aperiatur.**

multi ejus in aula fuere, effodere occœpit magnosque inde reportavit redditus *a*); cum ante illius tempora existimentur hæ fodinæ parvi fuisse pertenuisque culturæ *b*). Porro fertur Episcopus itidem Arosiensis NICOLAUS Michaëlis, ad initia seculi XV. magnos quoque tu ille fructus ab his fodinis Garpenbergensibus *c*). Post hunc compertimus Episcopum OLAVUM Helgonis Knop, simul cum Templo Cathedrali Arosensi, d. 20. Januarii 1440. a Regni tum Gubernatore, postea Rege CAROLO CANUTI naustum esse confirmationem de solitis proventibus percipiendis ex Bispg Bergensi tractu *d*; hunc vero tractum ex annalibus edocemur, præter Sætherensem, Hedemorensem & Husbyensem, comprehendisse etiam aliquam partem Garpenbergensis paroeciaræ, æque ac Tunensis *e*). Huc referunt quidam, quæ leguntur de Episcopo Arosensi OTTONE Olavi Svinhufvud, quod a Regni Gubernatore SVANTONE STURIO Senatuque anno 1507. obtinuerit ille privilegia de pendendis sibi redditibus ex regionibus metallicis *f*). Sed, cum de decimis, non de aliis redditibus, hic sit sermo, neque explicite mentio fiat Garpenbergæ, ego quidem non video, quo pacto ex STURIANA concessione confici poterit, OTTONEM hujus regionis fuisse possessorem. Probabilius hoc ipsum arguere videntur Litteræ, a nobis ad calcem §III. proxime præcedentis (not. *v*) allatæ, quæ

a) Vid. PET. NIGRE Historia Episcop. Aros. p. 11. confr. supr. buj. Cap. §. I. not. *e*.

b) Cfr. Rev. RHYZELII Episcop. pag. 25f.

c) Vid. PET. NIGRE loc. cit. pag. 14. collat. cum RHYZELII Episcop. pag. 25f.

d) Cfr. Generosiss. v. DALIN Hist. Sviogoth. P. II. pag. 691. quoquidem loco Risbergensis tractus nominatur; sed haud alienum, Bisbergensem debere intelligi.

e) Cfr. Chartæ beskrifning Ærver Bisbergs grufva.

f) Cfr. Generosiss. v. DALIN loc. cit., P. II. p. 861.

quæ Episcopum, prædii Garpenbergensis *Bergsång* possefsorem, non quidem nominatim designant, ita tamen temporis calculos ponunt, ut haud obscure in ipsum OTTONEM quadrent; nisi forte malueris, neglecta paullisper exacta illa annorum ratione, OTTONIS successorem PETRUM *Sunnanvåder* indicari, utpote cui aptius convenire reliqua circumstantia momenta haud immerito dixeris. Quidquid est, ex his elucere arbitramur, ad Arosiensis Antistites, longo temporis spatio, hunc tractum peculiari quodam jure pertinuisse. Perhibent tandem, sed qua fide atque auctoritate haud dixerim, Archi-Episcopum Upsaliensem GUSTAVUM TROLLE possessionem harum Garpenbergensium fodinarum tenuisse g). Cum vero, post repurgata in nostro septentrione Sacra, bona ac prædia Ecclesiastica ad publicum revocarentur fiscum, putantur quoque Garpenbergenses fodinæ, ut quæ horum in numero fuissent, in dominium usumque cessisse publico Regni ærario, seu, ut loqui amant, Coronæ; ita tamen, ut labor in eas insumendus sustineretur a monticolis, qui etjam deinceps in amplificandis his fodinis, longo sat tempore & usque ad annum 1637. operam suam collocasse deprehenduntur. Adiunt Litteræ Regis glor. mem. GUSTAVI I. ad filium, ut videtur ERICUM datæ, ex quibus patet, Regem fodinas istas non aliter ac suum Regnique peculium curasse atque administrasse; Et cum præterea non modo manifeste prodant, quam Regi huic Gloriosissimo cordi fuerit res metallica in universum omnis, verum etjam raram in Principe, isto præsertim ævo, harum rerum cognitionem simul loquantur, illas, prout ex archivo Regio exemplum nobis benigne est impertitum, adposuisse haud pigebit b).

Y 2

Porro

g). Vid. Ampliss. TUNELDI *Geographia Svec.* pag. 127.

b). Ita illæ habent: Wår Faderlige Gunst och kärlige hälsan medh

Porro sunt quoque de Garpenbergensibus fodinis ERICI XIV. litteræ ad *Andream Gerentum* d. 22. Novemb. 1563. quæ de liquatione argenti agunt, unde putantur fodinæ ar-

gen-

Gudh Alltmæchtigest alltidh tillförende. Wj hafve förfärt tin skrifvelse kåre Son, att tu hafver varit på Garpeberget och besedt hvadh lägenheter ther åhre både medh brukning och Smeltning då kunna Wij icke annat förnimme än att ther berget hafver ett stort gagn medh brytningen, så att efter tu Staffverum vedh fångs så myckin malm, hafve Wij icke mångestdes förnummit, dock skall man sådane malmi icke räkne alleneft efter talet utan efter som han hafver uttsofrat och rånsat Thet tu icke villt förglömme när tu yttermere om sådane saker handla skallt, nämligen att malmen motte väl blisva rånsatt och uttsofrat, så att man allenaft rechnede reen malm opå dhet man icke skal brenne myckin kål fåsengt. Men doch åhr dhet visserligen nog efter tu staffverum vedh.

Till dhet andre tu skrifver om smeltningen att dher skulle vara tillgängit til sole, 60. halfe tunner, och dher efter skulle blifve 15. halftunnar verck. Thesliskest att icke mere kopparverk åhr blifvit efter samma 15 halftunnor medh tappen och nassett åhn 2 skeppundh, så vette Wij icke om dher skall vara rått medhsarit. Tu villt förthen-skuldh dherom befräge tig medh Oluf knutson. Man motte och häru-thinnan hafve tillsyn huru monge dagar dhet hafver gått och sedhan betenkie huru myckit dhet vill gifve efter een heel veecku. Vijdare kunne Wij icke nogsamlingen fótundre att Jöns Peersson icke vill hafva mehere framfärth medh smeltningen, urthan allenaft till att bryte efter dhet dher ligger mehere macht opå att Smelte uti kopper än malm, Wij hafve och platt int het behagh dhertill att han bryter så myckett aldenstundh dhet lossar så vähl efter lijen vedh, då åhr dhet icke behoof att bryte så myckitt urthan nähr man hafver en åhrs malm så att hyrterne kunne hafve sin fulle gängh, dhå åhr dhet nogh, Tu villt fördhenskull seye honom till att han hafver födragh medh dhen stoore brytningh elljest stjele dhe off all dhen beste malm bortt, Så förundrer och att dher skall icke vara vattn vidh Damhytten, efter dhet att allt vattn som kommer ifrå dhe andra Strömmen, dhet löper ju till Damhytten dher han nu smelter,

Thenne Ordinantie må Tu och veette till kopparbruksnigen, Först skall man förlå mallmen och vattn huru många halftunnor malm gå till ett dygn sedan efter heela veeckan dhet är till sulegång eller skärsteen.

2. Skall man veette när samma skärsteen är rostat och brend huru många Elder han kräfver.

gentex Rylsyttenses eo tempore fuisse in usu, & quamvis non constet, qualem dederint proventum; suspicio tamen est, coepisse eas jam tum decrescere ^{i).} Ulterius animadversimus, a Rege JOHANNE III:o, litteris d. 18. Feb. 1579, datis, Rei metallicæ Præfecto OLAVO Canuti, qui antea fuit Regis Camerarius, fodinarum Garpenbergensium demandatam esse curam ^{k).} Postea eadem harum rerum procuratio perhibetur a:o. 1597. fuisse concredita Prætori LAURENTIO Christierni; qui vero rem adeo male gessit, ut Garpenbergenses fodinas, pariter ac Löfåjenses in paroecia Skedvi, ut & Silfbergenses in

Y 3

par-

3. Skall man veette kuru myckin reen kopper man efter samma veeku arbete bekomma kan.

4. Sall man och achte når man hafver mindre malm som åhr till 1. 2. 3. 4. dags malm.

Sammalunda myckit verck der blifver efter ochså sedan myckin kopper efter Nass och Tapp.

5. Skall man och veette att dher vedh Garpebergett faller och någon Sölfmalm i blandh dhen man och skulle ackte utsöfje och upkrifve lätte, och vill dhen malm hafve samme sätt som gamble Sölfbergs malm, skall fördhenskull till samme Sölf malm byggies een ugn eller två efter som man kan bekomma malmen till. Ytterl. veele Wij gerne vette att efter förmie. Jöns Pedersson hafver sådane malm nu opå 1 och ett halft åhr brutit hvadh man skall hafva dher efter för mohn. Finnes dhet och 60 bährer malm efter hvor dags brytning dhet motte göre een stoor summe malm efter halft annat åhr. Ty uthi ett åhr ähre 300 arbetes dagar når man då kommer 60. bährer malm efter hvor dags brytning Och therefter 2. Skeppund kopper, dhå löper dhet om åhret 18000. bährer malm och dher efter 600 Skepd. kopper. Datum Westeråhs d. 15. Octobr. a:o. 1554.

GUSTAVUS.

^{i).} Vid. Laudat. HORNEMAN loc. cit.

^{k).} Vid. Gen. STIERNMANNI Höfdinga minne pag. 196. Haud di zerim, an fuerit hic OLAVUS idem, qui in Litteris GUSTAVI R. com memoratur. Inclinet animus, ut credam, licet dubium moveat nonnihil quod intercedit, intervallum viginti quatuor minimum annorum.

pároecia Tuna desolatas prorsus reliquerit ; qua-
propter etiam provinciæ male administratæ poenas
luit , a Rege CAROLO IX. in vincula , simul cum
Rei Metallicæ præfecto , *Petro von Benningen* , conje-
ctus; ne quid commemorem reliqua ejus fata , quæ mor-
tem ipsi inhonestam accelerarunt 1). Tristis isthac
Rei metallicæ facies apud Garpenbergenses & conver-
sio Regem CAROLUM IX. permovit , ut labantibus
rebus subventurus anno 1601. denuo occiperet in fo-
dinis Garpenbergensibus suis sustentare impensis ope-
rarios , qui in effodiendo cupri ferrique metallo strenue
desudarent . Quamvis autem majores heic sumtus fe-
cerit Rex , quam quod operæ pretium eslet , noluit ta-
men has deserere fodinas , quoniam cuprum illæ mo-
netis cudendis aptissimum suppeditabant m). Post mor-
tem Patris visum est Regi GUSTAVO ADOLPHO has
locare fodinas JAHANNI CHRISTOPHORO STIGER Falunen-
si , facta d. 22. Decemb. 1613. de immunitate in bien-
nium paſtione . Anno inſequenti 1614. Rege veniam
indul-

1). *Vid. Diarium Dni. ERICI ANDREÆ Pastoris Säbyensis Msc.*
qui ita de LAURENTIO : "Anno 1597. vyd pass blef Välb. LARS CHRI-
STIERN Ståthållare öfver Såter och Näsgårds lån på 8 åhrs tid;
"Han var grym och obarmhertig emot alla, &c. svart hår, skiegg,
"hyd, med hög skarp röst. Han lade öde Lofås bruk, Garpenbergs
"bruk, östra Silfbergs bruk &c. Hvarföre feck han Sal. Höglöf, Ko-
"nung Carls ogunft, sättes i Järn och fångsle tilhopa med Petter von
"Binningen Bergs föreständaren: sättes till en gemen båtsman a:o 1605.
"ther en båtsman strafflöst högg en hand af honom, all hans egendom
"togs till Cronan, Hans smådrång gjorde honom förkiöp med hans
"hustru; hans hufvud skjöts af honom vijd Calmar, då han gat sig i
"kundskap med then förrådaren Christopher Somine anno 1610." Ob-
servandum autem est, hunc LAURENTIUM CHRISTIERNI non fuisse Guber-
*narem seu Höfdinge öfver Dalarne; sed solummodo Prætorem, Besaf-
ningsman öfver Silfver och Koppar vercken. Cfr. Gen. Stiernman loc.
*citat. pag. 197. in not.**

m). *Cfr. Laudat. Pastoris Säbyensis Diarium.*

indulgente, in societatem horum laborum assumptus est. Vir opulentus JOHAN ROTENBURG Hamburgensis, qui numerata Regi pecunia, solvit 17 mille thaleros, & adutum suos huc ablegavit sodales, OTTONEM HINDR. SCHMIDT von Schwaben, JONAM ROLLENHAGEN, HOPPMAN & JUNCKER HÄGTE, omnes e Germania oriundos. His curantibus, eodem anno 1614. d. St. Laurentii, operarii conducti sunt opusque in his fodiinis impigre continuatum postea instituebatur; sed exacto supra bienium semestri, ab opere cessasse memoratur Rotenburgius, postquam, præter numeratam Regi pecuniam, frustra in penderat 32 mille thaleros, & in tantorum sumtuum compensationem nihil amplius, quam binas perticas ferreas reportaverat ⁿ. Et STIGERO quidem ejusque consortibus, ad Rem Metallicam his in oris adjuvandam promovendamque, præter plura alia prædia, villa quoque Regia Garpenbergensis, pacta annua 300. thalerosrum mercede publico fisco s. Coronæ pendenda, fuerat concessa. Deinde, ex præscripto Regiorum privilegiorum d. 5. Aprilis a. 1620. OTTO HENRICUS SCHMIDT

&

ⁿ). Cfr. Diarium sœp. cit. Pastoris Säbyensis, qui ingenua simplicitate rem his verbis narrat: "Anno 1614 in Majo drog Sal. Höglöf. Konung GUSTAF ADOLPH med en skepsflotta och krigsfolck till Ryssland; och in Junio drog ån sju örlig skiepp efter, fölgdes åt öfver havfvet om midsommars afton och åt Ryssland. Så mötte the på hafvet itt skipp fult med Tyskar, som hafva anammat trettio och tu tusende Daler påningar och Gull af en rijk man i Hamborg benåmd Johan Rotenborg; hvilcke penningar Rotenborgen ville kosta på Garpenbergs bruuk sig till fördehl och vinning: Gaf få Rotenborgen Hans Kongl. Maijestet liutton tusend dahler strax för brunket i arende, och Jonas Rollenhagen och Hoppman stadde åt sig Grufdrängiarne om S: Laurentii dag, samma år 1614. Tå begynte penningar, Gull och Riksdahler öfverflöda vijd Garpenberget såsom Dahllefoden, och rakte i half tredje år. Men (ach vee) Rotenborgen fick igen allenast två järnstänger för 17000 dahler till Hans Kongl. Maijestet och 32000 till arbets folket.

¶ JONAS ROLLENHAGEN Metallici operis ut & prædiorum suscepunt administrationem, certis conditionibus, quarum una erat, ut monticolæ, quibus etjam relicta fuerat potestas mineras effodiendi, facta liquatione venderent cuprum hisce conductoribus, non aliis o.). Hi per plures annos, immunitatibus tamen saepius adjuti, operi præfuere, donec ad THOMAM FUNCK, Merca-torem Stockholmienlem, tandem devolveretur. Nempe crediderat ille Schmidtio & Rollenbagio pecunias, ad opus metallicum sustentandum necessarias; cumque hi solvendo non essent, fodinæ officinæque Garpenber-genses a:o 1634. FUNCKIO cesserunt iis ipsis conditio-nibus privilegiisque, quibus ejus debitores antea fue-rant gavisi; ita quidem, ut post mortem OTTONIS SCHMIDT, & cum monticolæ impensis in rem metallicam suo i-psorum nomine faciundis non amplius sufficerent, an-no 1637. curam omnis oeconomiaæ Metallicæ in se so-lum derivatam voluerit, variis insuper, ut res prola-psas sublevare aliquatenus posset, prærogativis & adm-i-niculis publicis auctus adjutusque p.). FUNCKIO fatis fun-cto anno 1652. mox ejus filius THOMAS & biennio post hujus frater SIMON suas vendiderunt portiones fra-tribus Inspectorι ALBERTO & Alesfori JOHANNI FUNCK affinique Consiliario urbico Stockholmensi PETRO BOHM. Porro vendidit ALBERTUS anno 1661. suum trientem fratri JOHANNI, & cum BOHMIUS Inspectorι Afvesta-diensi LAURENTIO ROTHOR, a quo mutuam sumserat pe-cuniā ad 35. mill. thaler. cupr. suam, in solutionem debiti, cederet portionem, hanc quoque ex jure retrahetus & jubente S:a R:a Maj:e, eadem, pecuniæ sum-ma

o.). *Flures, que fuere, conditiones recenser Ampl.* Hulphers loc.
sit. p. 44. seq.

p.). *Vid. Reg. Colleg. Cam. Litt. ad Gubernat.* PETR. CRUSE. d.
17. Dec. 1634. nec non Reg. Colleg. Metall. Decret. d. 18. Mart. 1637.

mā soluta, anno 1665. sibi vindicavit unus fratum JOHANNES FUNCK, per hunc modum ærariarum fodinarum officinarumque Garpenbergensium solus factus possessor. Ingentes ille in hocce opus impendit sumtus & post ejus mortem 1679. Vidua ELISABETH FUNCK summa cum laude, integro quadraginta annorum cursu, huic oeconomiaæ Metallicæ præfuit, quæ, anno 1719. decedens, reliquit hanc possessionem Perillustri Familiaæ Funckianæ, quæ communī impensa Rem Metallicam heic coluit usque ad annum 1758: tum vero Perillustris ac Generosissimus Liber Baro GUSTAVUS FUNCK, facta cum cohæredibus partione, & soluto cuilibet iusto redēptionis pretio, has officinas fodinasque sibi soli comparavit, in quibus etiam tractandis & mira cum industria excolendis, communī totius circumjacentis regionis bono, nulli nec operæ pepercit, nec ullis sumtibus q).

§. V.

Præmissis leviter hisce, haud injucundum videbitur in illum excurrere campum, per quem sparsæ metalliferæ cavernæ non modo toti Garpenbergensium regioni, promtuaræ instar cellæ, vixum diu præbuere & etiamnum præbent, sed etiam animum advenarum in his rebus curiosum acuere solent. Ne vero hocce in

Z

la-

q). Cfr. Laudati HORNEMANNI Descript. supr. cit. §. IV. Heic verbo indicasse convenit, quod a THOMA FUNCK, qui e Germania oriundus fortunarum sedem Stockholmiae fixit, ibi Mercaturam faciens, que postea professor Løfdensis, Garpenbergensis & Skildensis officinarum factus, suam originem ac natales deriveret, quæ apud nos hodie floreatque diu Perillustris ac Generosissima Familia FUNCKIANA. Filius THOMÆ JOHANNES FUNCK, Assessor Regii Collegii Metallici, nobilitatis insignitus decoratus anno 1672. Equestri Ordini est adscriptus, & ejus porro filius GUSTAVUS FUNCK, Provincia Westmannia. Gubernator, ampliorem dignitatis honorisque gradum sua genti intulit, anno 1723. Liber Baro creatus.

labyrintho incertis passibus vagemur, ægre exitum inventuri, sequamur ducem necesse est Topographicam Tabulam ærosæ hujus areæ, ut & illius Descriptio nem, quas utrasque Rei Metall. Mensor. Extraord. Spectatis. Dom. LEONHARDUS HORNEMAN, Amicus non uno nomine a me suspiciendus, maxima cum accurat ione manuque sollertia simus adornavit simulque, ut nos singulari suæ humanitati deberemus, voluit. Hoc igitur nos ingressuri iter, advertamus oportet in anteceslum, non æquum ubique ac planum, quem per volitamus, esse campum, ut qui nunc in colliculos leniter adiurgat, nunc his interjectis velut convallibus distingvatur; ideoque ut, quod e re fuerit, dignosci possit, quis in summa tellure locus alio editior, humilior quis sit, adpositis id in Tabella numeris indicari, quorum prior orgyias, alter ulnæ quartarios, s. duo decimas orgyiaæ partes, singnificat; hos præterea numeros ad summam exigi debere altitudinem, quæ prope sinum est cisternæ Pipdammen dictæ, ubi, cum signo of, offendes verba: *afvägnings-punct.* Sic v. c. numerus 10. 11. inter Litteras A, B, C, quæ totidem designant fodinas, obviis, denotat istum locum 10. orgyias & 11. quartarios esse depresso illo, quæ modo commemoratum habet signum, & a quo facta est ad aquæ perpendicularum dimensio. Quamvis autem vix operæ pretium possit videri desertarum hodie fodinarum meminisse, ne tamen penitus intercidat memoria improbi laboris, quem tolerarunt, sumtuumque, quos in has rupes insumerunt nostri Majores; præterquam quod aliquis forsan utilitatis fructus ad illam, quæ jam est & subsequetur, fodinarum culturam inde poterit derivari; in enumerandis Garpenbergensis tractus ærariis fodinis, ab illis ordiri nobis liceat, quæ nostro quidem tempore neglectæ jacent, antea tamen non sine fructu vel percepto, vel saltem sperato, in vigore fuerunt. Harum prima sit fodina

Lars

Lars Anders Grufva (A) adpellata, quæ excavari coepta est d. 30. Octob. 1698. eum in finem, ut fos-
sione (*med sänkning*) ad lacunar loci, qui *Präst* ort
vocatur in minori Episcopi fodina (*lilla Biskops Gruf-
van*), tendente, minera cuprea ibi relista obtineretur.
Eo tandem ventum est medio Augusto a. 1725. ut pa-
teret transitus per teatum loci cuiusdam supra *Präst-*
orten siti, ad altitudinem $45\frac{1}{2}$ orgyiarum (*famnar*);
quo facto, hæc fodina coaluit cum

Lilla Biskops grufvan (B), quæ cum deserta jacuis-
set inde a primordio fere seculi 16. anno tandem 1677.
adcurante D:n Asleslore Funck, metallicos iterum labo-
res est passa; & fuit illius altitudo 14. orgyiarum. Ve-
na hujus fodinae & bona erat & sat copiosa; sed cum
illa, per fossorum imprudentiam patentior, ac par e-
rat, evaderet, factum inde est, ut ruinam sapissime
faceret; e. g. 1701. 1707. 1708. 1710. quæ non mo-
do operariis compluribus, ruentis saxi mole oppressis,
exitio fuerunt, sed & possessoribus sumtuosissimæ, a-
deo ut uni nonnumquam ruinæ resarcendæ & extra-
hendis aliquot millibus cadorum (*Tunnor*) saxi ste-
rilis necesse habuerint 5. & 6. mill. thaleror. sumtus ac
plurium mensium labores impendere. De cetero, la-
bor in hac fodina continuatus est ad annum usque
1733. cum aquis abundare inciperet, atque tam eam
ob causam, quam quod deficeret vena, eaque ad hæc
difficulter admodum extrahenda, desereretur, post-
quam ad altitudinem circiter 148. orgyiarum esset de-
mersa.

Stora Biskops Grufvan (C), inde a tempore refor-
mationis, ut putant, deserta, effodi coepit denuo ab
Asleslore *Johanne Funck* a. 1660. profunda tum 14.
orgyias. Affluentiorem sub initio venam subministra-
vit, sed anno 1671. ruinam passa iterum deserebatur,

& creditur habuisse tum fere 38. orgyiarum altitudinem. Ceterum absonum non fuerit fidei, fodinas hasce ab Episcopis, antiquis loci possessoribus, traxisse nomen.

Trind Grufvan (D), in boreali parte prioris fodinæ sita, effodi coepit & d. 25. Octob. 1701. depressa vero in profundum orgyiarum plus minus 80. anno demum 1725. descrebatur, ob aquam illabentem e fodina *Lilla Biskops Grufvan*, cui per subterraneos meatus tum erat adnexa. Quod bonæ indolis esset lucrosaque vena, per aliquot tempus labor dein in superiori fodinæ parte, & quidem in loco *Trind-grufve-orten*, est suscepitus, sed omislus a. 1731, facta hujusce loci demersione ad eam altitudinem, ut in imo tandem cum ipsa fodina, aquis scatente, coiret.

Södra Schachtet (E), puteus ideo in profundum ductus, ut subvenietur tum difficiliori, quæ ad fodinas modo commemoratas erat, venæ extractioni (*uppfodring*); tum etiam impeditiori funium motui (*lingång*); eo maxime instituto, ut descenderet hic puteus in fossionem putei fodinæ Episcopalis minoris (*Lilla Biskops grufve Schacbt sänkningen*) ad profundum 82 orgyiarum. Cum vero ad altitudinem 14. orgyiarum esset demersus, irruentum aquarum copia in causa fuit, cur a. 1701. ab opere sit cessatum.

Norra Schachtet (F), puteus eundem in finem, ac proxime præcedens, a. 1702. d. 3. Novemb. fodi coepitus, & eandem quoque ob causam, anno 1705. d. 2. Martii desertus est; habuit autem ille 17. orgyiarum altitudinem. Atque in binas hasce fossiones impensæ plus quam 20. mill. thaleror. factæ sunt.

Väst Göthe grufvan (G) excoli primum coepit mense Julio. 1700. sed 1711. non nisi ad 3. orgyiarum altitudinem effossa, ob minera inopiam neglecta est.

Kneckte

Kneckte grufvan (H), de qua, in sua de hisce fodinis relatione narrat, *Nicolaus Joannis*, felicem repertam ibi fuisse venam, sed quæ deinceps desierit.

Södra Bergmans grufvan (I), quam idem *Nicolaus Joani*, refert anno 1624. depressam fuisse ad 12. orgyiarum altitudinem; sed fuisse postmodum saxis oppletam, ideo quod vena metallifera in fundo tres nec amplius digitos crassa esset.

Gunnars grufvan (K), in antiquis relationibus *Bonde grufvan* vocata, a. 1616. effossa perhibetur a Germanis *Luras & Jabannes von Narfven*; dein post aliquot annorum quietem iterum a *Thoma Funck*, sed uno tantummodo anno exculta, reliqua a. 1643; a. denique 1677. tertium effossa a *Vidua Assessoris Funck*, unius iterum anni duntaxat spatio fossorum operam exercuit, donec a. 1678. desereretur ob venam, quam edebat, inhabilem, quæ insuper in fundo dicitur fuisse quartam solummodo ulnæ partem latæ; ipsa præterea fodina ad altitudinem 30. orgyiarum depressa.

Rik grufvorne (L) sunt istæ fodinæ admodum antiquæ, nec alia de illis jam suppetit notitia, nisi quod *Vidua Assessoris Funck* eas a. 1683. & 1684. investigandas quidem curaverit; sed mox reliquerit, quod parum idonea reperiretur vena. Hinc suspicantur fodinas hasce non esse admodum profundas.

Lilla Ernest grufvan (M), cuius cum purgaretur vena a. 1760. non reperta est continere nisi Pyriten pallide flavum in saxe apyro quarzoso; quamobrem statim deserebatur, ad altitudinem circa 6. orgyiarum duæ.

Stora Ernest grufvan (N), hanc a. 1686. *Vidua Assessoris Funck* effodi curavit, sed propter tenacem duramque petram micaceam relicta; ideo præcipue, quod admotus vel maxime ignis fissuris rimisque in duriori saxe aperiendis non sufficeret, neque adhucdum

pulveris tormentarii usus in effringendis metallis inva-
luisset. Anno autem 1711. hæc fodina iterum exer-
ceri coepit labore, continuatusque labor usque in De-
cembrem anni 1714. dum secundum deseretur, ad 15.
fere orgyias in profundum deducta. Tandem a. 1758.
novo denuo opere subacta, donec post exactum trien-
nium 1761. tertium relinquatur, profunda 16. orgy-
ias: Vena fodinæ exilis atque instar radiorum mixta
Pyrite & Galena in saxo duro micaceo.

Latvinds grufvan (O), de cuius ætate nihil certi ha-
betur; credunt tamen effoslam juslū Regis CAROLI
IX. & deinceps a *Schmidtio* & *Rollenbagio* continuatam.
Hæc fodina postmodum diu neglecta jacuit, usque dum
a. 1704. aqua per siphones exhausta, usu reciperetur.
Labore dein, per aliquot annos continuato, a. 1710 in-
fimus fodinæ fundus, 40. orgyias cum dimidia sub ta-
bulato superiori tum demersus, derelictus est. Dein-
ceps in superiori fodinæ parte usque ad a. 1712. opus
peractum, tum vero propter mineram sterilem mul-
tamque ingruentem ruinam pariter ac aquam increcen-
tem deserta est. Observant autem hanc fodinam an-
tea bonam suppeditasse mineram, narrantque unum
alterumve operariorum annis 1707. & 1709. iniqua for-
te, decidente petra, læsos idiosque occubuisse.

Lilla Latvinds grufvan (P) estodiebatur ad investi-
gandam bonæ indolis venam, quam prior fodina (*sto-
ra Latvinds grufvan*) subministraverat. Hunc itaque in-
finem in opere est perseveratum usque ad 10. orgyia-
rum altitudinem; cum paries, qui binas has a se se-
jungebat fodinas, a. 1616. collapsus utramque commi-
sit: quo factum, ut inutilis plane esset hæc altera a-
quis insuper repleta; ceterum metallo optimo nobilis.

Nya Christopher's grufvan (Q) aperiri occoepit a.
1725. quo idem yenæ ductus detegeretur, ad quem se-
quens

quens nostra in serie fodina (*Gamla Christophers grufvan*) fuerat excavata. Cum ad 21. orgyias cum dimidia ab suo ore demissa esset fodina, minera inventa pyritacea causam ejus deserendæ a. 1731. præbuit.

Gamla Christophers grufvan (*R*) aperiebatur a Vidua Assefforis Funcka, 1711. eratque non ultra 3 orgyias profunda. Videtur hæc eadem esse fodina, quæ in *Nicolai Joannis* relatione, a. 1624. consignata, *Helga torsdags grufvan* appellatur; utræque enim & qua descriptionem & qua situm inter se plâne congruunt, licet hæc postea, nescio quo casu, mutaverit nomen. Labor hic continuatus usque ad a. 1719. tum autem demisso ad 29 $\frac{1}{2}$ orgyias fodinæ fundo, propter deficientem mineram est intermissus. Uber interim fuit, quoad suppeteret, nec spernendæ indolis hujus fodinæ vena.

Carls grufvorne (*S*) a. 1681. simul effossæ ad 8. orgyiarum altitudinem & simul desertæ, ob ineptam, quæ in illis reperiebatur, mineram.

Skiârbergs grufvan (*T*), ad aquilonem fodinæ *Lævinds grufvan* fertur fuisse sita, hodie lapidibus terraque obruta est; de ejus vero effosione nihil habetur explorati.

Norra Bergsmans grufvan (*U*) effodiebatur a. 1707. & dicunt bonam tulisse mineram, quæ tamen circa 20 $\frac{1}{2}$ orgyiarum profundum, ita defierit, ut, abundantibus insuper aquis, relicta sit.

Handvinds grufvan (*Major*) (*W*) ejusdem fere ætatis ac præcedens, eandemque ob causam, cum 5 $\frac{2}{3}$ orgyias profunda esset, deserta; creditur vero operæ pretium esse, eam denuo aperiri, quoniam minera in ipso fundo relicta perhibetur. *Handvinds grufvan* (*Minor*) est alterutra illarum, quæ littera Æ in Tabula Topographica notantur. Vocatur alias *Nordvest skiârpning*, fuitque a. 1714. in usu, & erat ejus altitudo 8. orgyiarum. Mineram habuit Pseydogalena commixtam. *Eskilds*

Eskilds grufvan (X) copta a. 1697. extrahendæ materiæ gratia e fodina proxime a nobis commemo-randa (*Lasses grufvan*), sed deserebatur a. 1703. 5. or-gyias profunda. An vero etjam ex hac minera fuerit fracta, ignoratur.

Lasses grufvan (Y), cujus prima effossio incomper-ta; narratur vero nomen habere a duobus operariis *Laurentiis*, quos simul ibi quondam periisse fama est. Iterum vero in illa operari coepere a. 1667. vel 1668, cum ejus altitudo esset 20. orgyarum. Labor con-tinuatus plures annos desit a. 1703. tum autem pro-pter copiosam aquam sumtuosamque extractionem de-serebatur fodina, in profundum ducta ad $48\frac{1}{2}$ orgy-ias a tabulato superiori.

Lilla Lasses grufvan (Z), in qua opus incep-tum a. 1702. continuatumque ad annum 1705. cum fundus circa 26. vel 27. orgyarum altitudinem incideret in locum *balfvågs orten*, fodinæ præcedentis (*Stora Lasses grufvan*), unde factum, ut nullius usus amplius esset hæc fodina, quæ tamen sub effossione bonam præbuit mineram.

Spelvinds grufvan (a), quam narrant antiquiores relationes, priscis temporibus fuisse in usu.

Finn grufvan (b), effossa a. 1691. sed statim deser-ta propter ineptam mineram, adeoque non admodum profunda fuisse videtur.

Ansons ort (c) est antiquus locus, effossus quon-dam obtinendæ mineræ gratia, & aliquantis per etjam de missus.

Röd grufvan (d), de cuius prima effossione nulla adest notitia.

Stora Röd grufvan (e) inter antiquissimas est hujus campi fodinas, de qua nihil novimus, nisi quod in *Nicolai Joannis* relationibus dicatur habuisse altitudi-nem 25. orgyarum.

Lilla

Lilla Röd grufvan (f), quam aperiendo tentavit Thomas Funck, sed cum comperiret illam non continere nisi galenam pyritemque martialem, ab opere desit, postquam ad 12. orgyias demissa esset.

Blötmalms grufvorne (g) tres quondam fuerunt fodinæ, hodie lapidibus & terra oppletæ, quarum prima effossio ignoratur, perhibentur vero ineptam mineram tulisse.

Djupbalsen (h) ab O. H. Schmidt effossa & simul deserta, utpote quæ continuerit galenam mineramque pyritaceam.

Gustafs Stoll (i), est cuniculus a. 1756. agit incep-tus ac deinceps quolibet anno continuatus duabusque ex abrupto montis in linea horizontali, ad pervesti-gandas, si quæ obvenerint, mineræ venas. Inventa quoque est vena, quæ in Tabula Topographica no-tatur Litt. AA. & putatur esse alterutra ductuum fodinæ *Biskops Grufvan*; licet sit admodum vaga con-tineatque varias species ineptas, utpote pyritem, pseu-dogalenam, eamque tam sterilem nigram, quam ru-bentem, galenam & pauxillam mineram cupri viri-dem, quarum matrix est petra dura & ignis contuma-ciam aspernans; quæ omnia continuationem laboris reddunt difficultem & sumtuosam.

Liecht Lock (k), fossio estducta ad promovendum motum aëris reciprocum, in cuniculo modo nomina-to *Gustafs Stoll*.

Alexanders Stoll (l), est cuniculus a. 1761. inchoa-tus, atque peculiari metallici laboris ratione (*förstemp-ling genom jorden* adpellant) aliquantis per continua-tus, sed varia ob impedimenta mox neglectus.

Björn grufvan (m), cuius prima effossio incom-perta; novimus tantum eam denuo ab Alleslöre Jo-hanne Funck esse excultam usque ad annum 1684. tum

vero, circa 36. vel 40. orgyiarum altitudinem nacta, ruinam fecit, idque in causa fuit, cur desereretur. Mineram bonæ quidem indolis suppeditavit, licet non admodum uberem.

Christinæ skärpning (n), est apertura a. 1705. primum inchoata, sed eodem quoque anno relicta, cum 3 $\frac{1}{2}$ orgyias profunda esset. Novo rursus labore subgebatur a. 1741. a quo vero, fovea ad 7. orgyias demissa, sequenti anno est cessatum, eam maxime ob causam, quod duas illas pertenues venas parallelas, quæ aperturæ ansam dederant, coluisse ulterius operæ pretium non duceretur.

Konst Schachtet (o), est puteus in distictu fodinaræ dictæ *Gamla Hedninge grufvan* a. 1735. inceptus atque per ruinas usque ad altitudinem 7. orgyiarum ductus contignatione; inventa tum ad australem parietem petra fixa, demittebatur, continuato ad annum subsequenter labore, 16. orgyias ab tabulato superiori: sed vero heic non multum mineræ erutum.

Tvår grufvan (p), est quoque illa una veterum fodinarum ethnicarum (*gamla - bedninge - grufvorne*), quæ quamdiu jacuerit deserta, ignoratur. Cum a. 1723. purgaretur, inventus est illius fundus in altitudine 17. orgyiarum; effossione dein usque ad profundum 19 $\frac{2}{3}$ orgyiarum continuata, a. 1724. ob nimiam aquæ adfluentis copiam deserta est; quæ præterea non multum continuisse mineræ putatur.

Wret grufvan (q) narratur a. 1688. fuisse in usu, sed ob ruinam & mineræ paucitatem relicta, cum 18. vel 20. orgyias esset profunda.

Gamla kupp grufvan (r) vocatur in antiquioribus tabulis Ichnographicis *Storgrufvan*, & forte haud immitto, eo maxime tempore, quo effodiebatur. Quandonam primum effodi cooperit, est quidem nobis incognitum,

tum, sed a. 1621. in eadem labor susceptus est a Germanis *Luca, Bartholodo atque Hindrico Smalzæ*, & deinceps etiam ab *Alberto Funck*. Porro deprehendimus Assessorum *Johannem Funck* illam penitus purgandam curasse, eum in finem, ut in infimo fundo effosso institeretur; unde accidit illud infortunium, ut a. 1661. d. II. Junii, absoluta prima exustione lignorum, quibus admotis, subditis facibus, petra solet aduri, 11. operarii, qui descenderant mineram eruturi, pestifero aere ac nidore acri interclusi, perierint. Post haec magna ruina imos ita complevit fundos, ut redderetur haec fodina qua partem inutilis, interim labor susceptus continuatusque est in superioribus illius locis usque ad annum 1683. cum nova rursus ruina, e boreali pariete ingruens, totam obstrueret fodinam ejusque obrutæ usum penitus operariis interdiceret. Profunda est circiter 60. orgyias, fuitque illius vena & fœcundæ & probæ indolis.

Funck Schachten (δ), duo sunt putei, ad promovendam e præcedente fodina evæctionem, supra ejus profundissimum fundum ducti; quorum borealis 10½. orgyias profundus a. 1666. ob nimiam aquam deserebatur; australis eandem ob causam relictus est a. 1694. ad altitudinem 25. orgyiarum depresso.

Nya kupp grufvan (ε), cuius a. 1733. inventa est vena, per fossam transversam supra ruinam ab apertura fodinæ dictæ *gamla kupp grufvan*, cum 11. orgyias in rupem penetrassent. Deinde terra amota, puteus effodiebatur ad promovendam extractionem. Fodina in vigore fuit usque ad annum 1746. quo ipse fundus deserebatur, partim ob difficiliorrem extractionem, partim etiam ob multam, quæ abundare coepit, aquam, & quod insuper prona esset fodina in ruinam. Profunda erat illa tum 38. orgyias & fundus insignem præstitit

sticit mineram. Postea opus facere coeperunt in superiore fodinæ parte & quidem in caverna s. loco, vocato *Cronstedts ort*; id vero non continuatum diutius, quam ad annum 1754. quo aqua fodinam opplevit.

Gustafs grufvan (3) est a multis retro annis primum exulta, & postea, usu monticolæ Germani *Neuslein*, a. 1734. denuo effossa, eratque ejus altitudo 6. orgyiarum. Post biennium cum effodiendo ventum esset ad altitudinem paululum supra 11. orgyjas, desrebatur, ob abundantiam aquæ ac mineræ defecatum.

Hans Drångens grufva (+), quam ferunt fuisse ethnicae inter fodinas, *Hedninge grufvorna* dictas. Purgabatur a. 1711. ad altitudinem 9. orgyiarum, sed mox missa facta est, deficiente minera. Est autem hæc alterutra fodinarum, quæ signo + notatae in mappa nostra Topographica occurunt.

Plures etjam hinc inde reperiuntur veteres fodinarum aperturæ Lit. Æ designatae, quarum cum nulla superfis hodie memoria, ut quid de iis adjiciamus, vetates ipsa. Et hæc de fodinis desertis sufficient.

§. VI:

Sequitur, ut fodinas ærarias, quæ hodie sunt in usu, breviter seorsum describamus. Sunt autem hæc fere omnes sitæ effossæque in illa metalliferi Garpenbergensis campi plaga, quam dicere solent *Hedninge grufve sträckan*, quæque, ad tenorem veterum mapparum, in nostra tabula excurrit ad ductum linearum, quas Littæ BB. comprehendunt. Dividitur autem hæc plaga in binos tractus, superiorem & inferiorem (öfrah och nedra revieret appellant). Ad superiorem tractum sequentes referuntur fodinæ:

1:o. *Hedninge stålgrufvan* (r), cuius prima effossio

fossio incomptæ quidem est vetustatis r), sed cum anno demum 1725. depurgari primum inciperet, inventus est illius fundus ad altitudinem 10. orgyarum. Labor continuabatur ad venæ ductum, quæ plerumque ad imum tendebat, usque ad annum 1744. cum fodinæ altitudo 62. orgyarum sub tabulato superiori esset, & ipse fundus instar receptaculi aquarum relinquetur, quamvis adhuc supereisset probæ indolis minera. Fodina, suis alias ligaminibus concatenata & columnis suffulta, admodum debilibus sustinetur parietibus, adeo, ut quam fæpissime ruinas faciat. Per cavernam, dictam *Flint orten*, hac ex fodina patet transitus in

II:o. *Stegvågs grufvan* (f). quæ annis 1730. & sequenti effodiebatur e veteribus ruinis, eum in finem, ut scalæ ope per eam descensus fieri posset ad *Hedninge grufvan*; demittebatur itaque donec illa & caverna *flint orten* pari essent libra. Ulterius in profundum de-

A a 3

pres-

r) Monimus supra pro antiquitate Garpenbergensium fodinarum argumentum hanc spernendum peti solere ex his fodinis ethniciſ & ipsa earum denominacione. Est verus vulgi traditio, foveas bæſe giganti cuidam, cuius nomen siletar, nazales suos debere, qui his in montibus, qua ad Husbyam vergunt, habitans, illas primum per ethnicos operarios excavandas curavit. Huc quoque pertinere videtur, quod ante hos 36. circiter annos, in hujus fodine quodam fundo, quem exhaustæ sum primum aquæ siccum reliquerant, repertus fuerit calceus, forma prorsus singulari, absque solea, totus ex uno corii segmine & una tantum confectus futura, qua, instar calceamenti Romani, pedi superiori, ope corrigie, adstringi posset, ad anteriores pedes non recurvus; Profecto ipsa hujus calcei, aquis per longum ævum immersi, adeo insolens figura, ut talem post hominum memoriam nemo viderit, summam fundi, ubi est inventus, nescio an arguat antiquitatem. Ceterum calcei descriptionem benignè mibi impertire voluit Reg. Archiater Generos. à LINNÈ, qui quoque hunc ipsum calceum, nuper ex aquis extractum, non vidisse se tantum, cum eo fere, quod diximus, tempore montanam hanc regionem inviseret, verum etiam secum inde asportatum hodieque suis in cimelii servare affirmavit.

pressus est hic puteus a. 1755. ut inserviret machinis hydraulicis heic transuentibus. Est præterea ex hac fodina, ut & ex superiori illa *Hedninge-stalp-grufvan*, per cavernam *Prinsens ort*, aditus ad

III:o. *Lars Hans grufvan* (*t*), a. 1726. effosim, sed post novennium desertam, quod quartzo increcente, vena inops admodum evaderet, cum ad 36. orgyiarum altitudinem deducta esset. Postmodum vero tantum exculta est in usum fodinæ *Hedninge-stalp-grufvan*, aquarum gratia. Per modo dictam cavernam (*Prinsens ort*) ex hac etiam fodina adiri potest

IV:o. *Funck grufvan* (*u*), quæ in summa tellure duos habet puteos, a. 1731. in petra fixa effosios demissosque in profundum ad 51. orgyias. Tam in superiori hujus fodinæ parte, quam in illa, quæ ad imum magis est, variæ obviæ sunt cavernæ seu loca, quæ sträckorter dici solent, utpote *Rikmans*, *Svabens*, *Alexanders*, *Barons*, *Odelstiernas* & *Damorten*; quarum nonnullæ perviæ sunt & introitum aperiunt in fodinam *Erica grufvan*, de qua mox dicetur: ut jam non commemorem plures fossas transversas, tvårorter appellant, in quibus notabiliores sunt *Prinsens* & *Barons* orter, ductæ ad periculum faciendum indagandasque mineræ venas parallelas, atque directæ ad lineam montis horizontalem. Aliquot præterea obtervare hic licet fossiones ad imum tendentes, uti sunt: *Barons*, *Tobiæ*, *Damorts*, *Odelstiernas* & konst sänckningarne, quarum omnium fossio *Damorts* sänckningen hodie est profundissima, ad 66. vide. licet orgyias depressa, quæ etiam accessum permittit ad infimam cavernam *Odelstiernas ort*, in profundo 63. orgyiarum & quod excedit.

V:o. *Erica grufvan* (*w*) nomen acceptum refert Ceremoniarum in Aula Regia Magistro Lib. Baroni *Erico Funck*. Ruinis veteris fodinæ ethnicae (*gamla Hedninge*

ninge grufve rasen) originem debet hæc fodina, quæ in illis aperiri coepit a. 1733. fundo tum invento ad 11. orgyiarum altitudinem. Uti labor in venam hanc optimæ indolis impensus suo non caret lucro; ita continuatus ille est & etjamnum continuatur ad insignem excavatæ fodinæ altitudinem, quæ in fossione dicta *Geschvorner sânkning* est maxima, eaque circiter 71. orgyiarum a tabulato superiori. Porro opus metallicum etiam fervet aliis in locis ac cavernis, *nedra-pump-orten* & *diporterne*, pariter ac *Dablens ort*, qui locus nuper perforari coepit in superna regione putei, *Erica grufve schaebt* appellati.

VII:o. *Ulricas Schacht* (x), puteus est, facilioris extractionis gratia, a. 1740. extra mineræ venam & in saxo sterili ad perpendiculum effoslus; donec in profundu 20. orgyiarum introitus aperiretur in fodinam *Erica grufvan*; quo facto hic puteus postea, simul cum reliquis suis specubus cavernisque, est ad ductum venæ demissus ad altitudinem usque 70. orgyiarum, quam etjamnum habet.

Est vero de fodinis in superiori hoc tractu, *Öfra Revieret*, in genere notandum, quod fodina *Hedninge stulp-grufvan*, propriam, quam sequitur, habeat mineræ venam; fodinæ autem *Funck- & Erica grufvorne* excolantur secundum duas fere parallelas venas, quæ, cum a se invicem aliquantum divergant versus orientem, ad oppositam occidentalem plagam proprius propriusque altera alteri appropinquare incipiunt, ita quidem ut, accedente dispari earum in profundum declinatione, in cavernis *pump-orterne* fodinæ *Erica grufvan* prorsus tandem coëant.

Hinc continuo cursu pergunt istæ venæ ad inferiorem campi Garpenbergensis tractum, quem supra appellavimus *Nedra Revieret*; & sistit ille sequentes fodinas:

I:o.

I:o. *Lilla Hedninge grufvan* (y), quæ in veteribus ruinis a. 1717. est effossa, dum fundus deprehendebatur circa altitudinem 17. orgyiarum & paulo amplius. Fossio continuata ad ligamentum, *Gyllenborgs band diætum*, a summo tabulato paulo supra 32. orgyias depressum. Hic quidem fossam transversam, *tvårt* ort, duxerunt ad investigandas, si forte in vicinia obvenirent, venas parallelas; isto autem opere nihil aliud deprehendere licuit, quam exiguos quosdam radios, qui jam perforati sunt. In subsidium laboris heic impendendi pro cuiusvis orgyiaæ effossonne officinæ Garpenbergensi 10. thal. monet. argenteæ solvuntur ex decreto Regii Collegii Metallici d. 14. April. a. 1760. Ad ligamen modo memoratum Gyllenborgianum est huic fodinæ transitus in fodinas, quæ *Direcœurs* & *Rålamb's grufvor-ne* appellantur, quarum prior

II:o. *Direcœurs grufvan* (z) est a. 1705. incepta periclitandæ venæ gratia relataque 1706. post 4. orgyiarum effossonem. Heic labor annis 1719. & 1721. identidem inchoatus & omislus, donec a. 1738. majori studio coeptum huic puteo excavando avigilari, qui tum vocatus est *Direcœurs-grufve-schachtet*. Inter fodiendum, ad locum *Getryggen* primus illi aditus patefactus est in fodinam *Rålamb's grufvan*; plures præterea interjacent cryptæ & tandem ipse puteus descendit ad loca, *första sträckorterne* dicta, quæ totum pervadunt campum subterraneum ad altitudinem 30. orgyiarum.

III:o. *Rålamb's grufvan* (α) coepta a. 1736. ad pervestigandam eam mineræ venam, quam in veteri colapsa fodina *kupp grufvan*, ope fossæ transversæ, (*tvårt*) detexerant fuerantque persecuti. Illa vero in 10. orgyiarum altitudine reperta, hic puteus in ipso venæ canali ulterius est demissus ad 50. orgyias, quæ hodierna ejus est altitudo. Ipsi puteo directe suppressa est fossio

fossio, vocata *Directeurs Jånkningen* seu *schacht sånkning* in profundum circiter 52. orgyiarum. Hac in fossione uti & in ipsius fodinæ fundo, *Rålams grufve schacht bottn*, hodie labor metallicus continuatur. Præterea in hoc tractu inferiori (*revieret*), ubi eundem, qui fodinæ *Hedninge stalp-grufvan* est, sequuntur venæ ductum, plures occurunt subterranei meatus ac cavernæ, seu, uti dicere solent, loca, ut *Tilas-fälde-orten*, *President orten*, *Sprengorten* atque *Hornemans tvår-ort*: Fossiones quoque, quæ heic sunt, appellantur *lilla Hedninge grufve-Gyllenborgs-Directeurs-Rålams- & Tilas-sånkningar*.

IV:o. *Junckare grufvan* (β) nomen habet ab *Schmidio*, quem Juncker Otto vocabant, & cuius opera effossa est illa a. 1626. cum ante id tempus supra centum annos jacuisset deserta. Postea curante *Thoma Funck*, in orientali ejus parte opusa. 1639. continuatum, ab eo vero cessatum annis aliquot interjectis, & fodina a. 1660. deserta. Ulterius tentata est a. 1694. sed propter nimiam ingruentem aquam mox relæta. Tandem a. 1718. de-nuo depurgata labores aliquantum admisit, sed non-nisi ad annum 1723. cum ideo omitteretur, quod nimis dispersa esset minera, quam illius vena ferebat: putatur vero esse ad 46. orgyias profunda. Ad locum præterea *Kastaden* ex hac fodina transitus est in puteum *Directeurs schachtet*, ubi transversam fossam *Directeurs tvårort*, eo instituto duxerunt, ut altius in montis viscera a latere boreali penetrari possit simulque vena, si qua forte ibi obveniret, indagari. Ceterum observant, tractum hunc mineram ferre quartzosam, cuius illam esse dotem volunt artis periti, ut ejus ope metallæ citius proniusve in liquores diffluant. Et ista nobis sufficiant de Garpenbergensium fodinarum regione pro instituti ratione breviter notasse: Cui vero animus fuerit ad abstrusiora ejus concava altius se demittere, &

subterranea hæc antra eorumque penetrales recessus omnies atque obliquos mæandros perscrutari, is artis Magistrum oportet, non me Historicum, ducem eligat. Hoc utut sit, quodam tamen a nobis jure poscetur, ut visis, quoad licuit, Garpenbergensibus fodinis, reconditas quoque illarum divitias commemoremus, mineras, loquor, variis generis, quas inde expromtas a curiosis scrutatoribus novimus. Proinde illarum infra dabimus indicem, uti ejus nobis copiam fecit istius metallicæ regionis felicissimus indagator Spect. D. LEONH. HORNEMAN s).

§. VII.

s) Catalogus minerarum &c. quæ ex Garpenbergensibus fodinis eruuntur, adjectis notationibus sup. Laud. D. Hornemann.

Micans	MARMOR. Linn. syst. nat. 3. p. 42. n. 7. Groffjällig kalksten. hvit. Cronst. Min. §. 9. I. a. I Gustafs stoll funnen, samt allmånt i kalkgrufvorna. Horneman.
Basaltinum	SPATUM. Linn. syst. nat. 3. p. 49. n. 10. spatum Rhomboid. Opacum. kalkspat. Cronstedts Min. §. 10. I. β. I. 3. I Bensfås járngrufva. Horneman.
Smatis	TALCUM. Linn. Syst. Nat. 3. p. 52. n. 4.
Skreddar krita	TALCUM. Ej. Syst. N. 3. p. 52. n. 5. Conf. Cronst. Min. §. 265. a.
Ollaris	TALCUM. Ej. Syst. N. 3. p. 53. n. 8.
Tålgsten	TALCUM. Ej. Syst. N. 3. p. 54. n. 12. Conf. Cronst. Min. §. 106. I. a.
Lamellare	AMIANTUS. Ej. Syst. N. 3. p. 55. n. 1. Conf. Cronst. Min. §. 105. I. a.
Acerosum	MICA. Ej. Syst. N. p. 58. n. 4. Conf. Cronst. Min. §. 95. 2. a. Groffjellig, ljusgul i Rålambs grufva. Horneman. M. Contorta martialis. Cronst. Min. §. 95. 3. svartagtig. Hornem. M. Particulis acerosis, svart. §. 95. 4. a.
Sådflag	QUARTZUM. Linn. Syst. N. 3. p. 65. n. 1. Conf. Cronst. Min. §. 51. a. β.
Afshetus	QUARTZUM. Linn. Syst. N. 3. p. 66. n. 6. Torrqvartz Conf. Cronst. Min. §. 51. B.
Berglin	SAXUM. Ej. Syst. N. 3. p. 75. n. 18. Garpenbergs håll. Cronst. Min. §. 262. I.
Aurata	QUARTZUM. Cronst. Min. §. 52. I. a.
Glitter	
Hyalinum	
Kissel	
Cotaceum	
Saltflag	
2. Garbergense	
1. Crystallisatum	

§. VII.

Antequam vero ab hoc, quem cursim perlustravimus, æ
rariarum fodinarum campo penitus discedamus, con-
templemur paucis oportet, tam hic obvenientes machinas
hydraulicas, quæ sua ministeria fodinis ac metallico operi
B b 2 in

Basaltes	BORAX. <i>Linn.</i> Syst. N. 3. p. 95. n. 3. β . <i>Cronst.</i> Min. Skjörl
	§. 74. 6. a. it. §. 75. β . γ . i Benfås järn - grufva. <i>Horneman.</i>
Granatus	BORAX. <i>Ej.</i> Syst. N. 3. p. 96. n. 5. Conf. <i>Cronst.</i> Granat
	Min. §. 69. 2. β .
Crysolampis	MURIA. <i>Ej.</i> Syst. N. 3. p. 99. n. 7. Conf. <i>Cronst.</i> Lyßpat
	Min. §. 99. 8.
Äspählzum	BITUMEN. <i>Ej.</i> Syst. N. 3. p. 110. n. 5. Conf. <i>Cronst.</i> Bergbeck
	Min. §. 150. 2.
Cupri	PYRITES. <i>Ej.</i> Syst. N. 3. p. 115. n. 6. ν . κ . ε . η . Kopparkies
	Conf. <i>Cronst.</i> Min. §. 198. γ . I. 2. β . δ . ε .
Aquosus	PYRITES. <i>Ej.</i> Syst. N. 3. p. 116. n. finnes vid Rox- Svafvelkjæs
	bergs grufvor. Vid koppar malmfältet finnes en hvit- agrig kjes som håller jern. <i>Hornem.</i>
Steritum	ZINCUM. <i>Ej.</i> Syst. N. 3. p. 126. n. 6.
Blände	
Rapax	ZINCUM. <i>Ej.</i> Syst. N. 3. p. 127. n. 8.
Rödflag	
Galena	PLUMBUM. <i>Ej.</i> Syst. N. 3. p. 133. n. 3. a.
Blyglangs	
Granoſum	FERRUM. <i>Linn.</i> Syst. N. 3. p. 138. n. 9. Conf. <i>Cronst.</i> Min. §. 212. a. 1. Vid Pålbenning, Hällgrufvan, Jelcken och svartfjellgrufvorne. <i>Hornem.</i> <i>Cronst.</i> Min. §. 212. a. 2. Ijusblå vid Rylshytte, samt svartgrå vid Bensås grufvor. <i>Hornem.</i> <i>Cronst.</i> Min. §. 212. a. 3. Vid Viksgrufva. <i>Hornem.</i>
Nativum	CUPRUM. <i>Linn.</i> Syst. N. 3. p. 143. n. 2. Conf. <i>Cronst.</i> Min. §. 193. I. funnen i en jernmalms stoff från Ryllshytte grufva. <i>Hornem.</i>
Præcipitarum	CUPRUM. <i>Linn.</i> Syst. N. 3. p. 143. n. 1. Conf. <i>Cronst.</i>
Cement koppar	Min. §. 193. 2.
Zeolitus	STALACTITES. <i>Ej.</i> Syst. N. 3. p. 185. n. 12.
Zeolit	

in illis peragendo præbent, quam etiam ductus & anfractus aquarum, quæ suo deje^tu ipsi machinis, vim impriment perennemque addunt motum. Qvod ad *vðçœywye* adtinet, tres potissimum sunt viæ, quibus aquæ necessariæ hunc in traectum e lacubus superioribus deferuntur. Harum prima est e lacu *Rylls-hytte sion* dicto, qui circiter 3000. ulnis a fodiis versus africum distat; munitus præterea chomate, lapidibus haud ita pridem exstructo. Aquæ hinc delabentes priscis temporibus inserviere usq[ue] strinis cupreis ad *Ryllytta* & *Prästgården*. E lacu *Rylls-hytten-*

Cyprii OCHRA. *Ej. Syst.* N. 3. p. 193. n. 6. *Conf. Cronft.*
Min. §. 194. a. β.

Cnpri PUMEX. *Ej. Syst.* N. 3. p. 181. n. 3.

Pumicem catalogo nostro, pro eximia sua humanitate, addidit Reg. Arch. & Equ. Generos. à LINNÉ, qui juxta certiores nos facere est dignatus, illum adeo esse rarum, ut apud neminem unum *Auctorum* alias invenerit.

Nec sequentia, de vario mineralic obvenientis interno prelio, ut & specifica, quam vocant, gravitate, a Spec. D. HORNEMANNO itidem communicata, adposuisse pigebit:

Malm-halten vid Garpenberg uträknad efter 1767. års tillvärkning.

Malm och flig gifva	- - -	4 $\frac{1}{4}$ proC. koppar;
dito skiarsten	- - -	21 proC. hvile-
ken gör koppar	- - -	20 $\frac{2}{3}$ proC.
Sligen gjör för sig sjelf	- - -	33 $\frac{1}{3}$ proC. skiarsten,
hvilcken håller	- - -	20 $\frac{1}{2}$ proC. koppar,
Sligen håller för sig sjelf	- - -	6 $\frac{9}{10}$ proC. koppar.
Malmen håller för sig sjelf	- - -	16 $\frac{1}{2}$ proC. skiarsten,
hvilken håller	- - -	21 proC. koppar,
och malmen håller	- - -	3 $\frac{1}{2}$ proC. koppar.

Gravitas specifica på fligen, medium tagit af alla forter, är		
som		
Dito på ren helskaff koppar malm	- - -	3, 442:: 1000.
Dito på skiarsten	- - -	4, 290:: 1000.
Dito på Hällgrufve järn malmen	- - -	4, 774:: 1000.
Dito på Ryllshytte järn malmen	- - -	4, 868: 1000.
		4, 892: 1000.

byttenſi, aqua per fossam deducitur in cisternam *Nygårds-dammen*, cuius a latere australi ad lacum *Nygårds-Tiärn* objectaculum est, montanas aquas tempore verno retinens; indeque ulterius in cisternam *Myrdammen*; atque sic demum per alvetum, lapideo muto utrinque septum ad *Tappbacken*. Cisternas istas ac fossas struttas vidit annus 1669:nus, eum quidem in finem, ut aqua devolveretur ad trāctum fodinarum Episcopaliū, quibus, ut supra diximus, desertis, postmodum diu inserviit duabus officinis lotoriis (*Vaskvärck*), heic loci constitutis. Cum autem a. 1759. hæ officinæ ailio & quidem proprius ad lacum *Grufſön* transferrentur, aqua per rivum eodem anno ductum & inde derivatos canaliculos ad superiorem machinam hydraulicam, porro ad cisternam inferioris machinæ & hinc ad officinas lotorias decurrit, tandem in lacum *Grufſön* sese effundens. Altera via, qua in hunc campum derivantur aquæ, est e cisterna *Stora Bredsö-dammen* ad ellata, quæ ad caurum intervallo 3000. ulnas excedente a fodinis disjungitur. Aqua istius cisternæ superiori memoria primum in lacum *Örntjern*, porro ad officinam Chalybeiam *Vikensem* & inde demum per lacum *Trollbo fön* in albim Dalicum (*Dalelfven*) defluebat. Sed postea, fossa lapidibus structa tempore R. CAROLI IX. a militibus, ideoque *Knecht grufvan* dicta, deducebatur ad fodinam *Lasses grufvan*, donec illa esset in vigore, deinceps autem a. 1643. ad *Gamla-kupp-grufvan*. Hodie cursu immutato desertur in lacum *lilla Bresön*, sua quoque convenienti instructum cisterna; inde in *Nydammen*, tum per paludem transiens in cisternam *Anders Persdamm*, aggere ad coērcendas aquas (*Holldam*) munitam ac fodinis proximam; porro in *Dalkars-dammen*, cisternam, quam dices directricem (*Styrdam*), unde suos per tubulos delabens, rotæ aquariæ hydraulicæ machi-

næ, quæ ad fodinam *Funck grufvan* est, circumagendæ inservit; hinc tandem, eadem opera reliquis quoque omnibus rotis aquaticis movendis, quæ inferius sitæ sunt, in transcursu præstita, suas undas lacui *Gruffiōn* & hæc quoque immiscet. De hoc aquarum ductu notandum, eum non aliter aperiri, nisi ubi usus postulaverit rotam machinæ hydraulicæ moveri; quo in casu prior ille, a *Ryllsbyttenſi* lacu huc directus, obstrui solet.

Tertius aquarum ductus ceteris duntaxat est admiculio. Caput ejus est lacus chomate clausus ad *Jemtebo*, cuius aquæ per fossas decidunt in cisternam *Kuppdammen*, unde alveus 1298. ulnarum a. 1753. ductus eas defert ad superiorem machinam hydraulicam. Ast quando hujus canalis conservatio temporis successu nimios posceret sumptus, consultius putatur, has aquas in posterum deduci via, quam loci situs & natura monstrat, nempe per *Kupptäckten* in cisternam interoris machinæ hydraulicæ; hinc ad officinam lotoriam & denique in lacum *Gruffiōn*, quæ est instar cisternæ ustrinis inservientis. Ceterum cisternæ, quas in usum fodinarum struntas enumeravimus, nec suo ambitu admodum sunt spatiostæ, nec perennes tenent undas, quibus non aliunde incrementa afferuntur, quam ab aqua pluvia & vernali proluvie; unde eventit, ut parcius nonnunquam adfluens aqua ægre machinarum sufficiat usui. Deductis sic ad machinas aquis, sequitur, ut has ipsas leviter & ὡς ἐν παρόδῳ inspiciamus, quarum plures antiquior quoque tulit ætas.

Ad fodinam *Gamla kuppgrufvan* ejus Posseſſor *Thomas Funck* a. 1639. ædificari curavit machinam hydraulicam, opere affixis perticis, reciproco motu agitatis, cohærente (*Hång-gång*), & in 1530. orgyjarum longitudinem procurrente, cuius rota aquaria posita fuit ad

ad *Finnhyttan*, ubi jam est mola frumentaria; parimodo etjam a. 1643. confici curavit machinam extractoriā (*uppfodrings-spel*), quæ in usu fuit, usque dum ipsa fodina, facta ruina, collaberetur. Porro fodinæ *Biskops grufvan* sua quoque fuit machina hydraulica, duæ machinæ extractoriæ, atque una denique lignis per acclivitatem ingentis, qui prope est, purgamentorum cumuli, e lacu *Gruffsdön* evehendis destinata. Habet quoque fodinæ *Lasses grufvan* & *Latvinds grufvan* suas machinas extractorias & hydraulicas; quarum hæc a. 1704. exstructa est. Hodie binæ tantummodo adsunt machinæ, magno fodinis usui futuræ.

Prima machina est extractoria (*uppfodrings-spel*), ad fodinam *Funck-grufvan* a. 1744. moderante Percelebri rei Mechanicæ Directore D. SAM. SOHLBERG fabricata, æque ac magna illa machina hydraulica, quæ tortuoso meatu sese pluribus impertit hujus campi hypogæis latebris. Brachio hujus machinæ primus est descensus in puteum *Stegvägs-grufve-Schachtet*, ubi juxta ligamentum, *Capitains-bandet* dictum, progreditur in fodinam *Hedninge-Stalp-grufvan* & fossionem *Ulricas sänkning*, quæ est instar receptaculi aquarum totius inferioris regionis. Hic flexo itinere divertit machina, extendendo se in linea horizontali per locum *Prinsens-ort* ejusque fossam transversam (*tvärflag*); inde iterum deflectit descendendo per fossionem dictam *Konst-sänkningen*, ubi quoque reperitur receptaculum aquarum; hinc procurrit linea horizonti parallela per cavernam *Odelstiernas-feldtort*, unde sese demittit in fossionem dictam *Geschworners-sänkning*, quæ est omnium profundissima in superiori tractu (*öftra revieret*) & adjacet fere lateri occiduo putei *Ulricas schacht*. Hujus machinæ ordine perticarum continuo catenatum brachium, sinuosis flexibus antra ista permeans & juxta

ta plurium antiliarum , quarum altera alteri est supposta altius, embolos sursum deorsumque agitans, exporrigit se in longitudinem 645. ulnarum, si ab ipso machinæ ædificio ad imum, quo tendit, fundum numeres: & tanta insuper machina fertur vi, aqua superne in rotam incidente, ut quovis nycthemero circiter 800. aquæ exhauriat amphoras (åmar), quarum unaquæque 60. cantharos (kannor) nostræ mensuræ capere æstimatur. Ad hæc binas emittit alas, sibi affixas, alteram a. 1766. confessam, quæ procedit ad fodinam Biörngrufvan; alteram a. 1767. concinnatam atque ad fodinam Konßschachtgrufvan exporreßtam; ambæ aquarum amoliendarum causa, quæ alias fodinis jam vigentibus nimium quantum inferrent detrimenti.

Altera est inferior machina hydraulica, quæ a. 1765. & sequenti affabre est constructa, curante ac dirigente opus Spectatissimo D. HORNEMANNO. Per puteum Directeurs schachtet ad istius fossionis fundum brachium demittit; cuius longitudo ab ædificio ad infimum, quem petit, fundum, 88. circiter orgyias exæquat; si usum speætes priori haud cedens.

Postquam sic nostro ex instituto ipsum Garpenbergensem tractum, ubi gignuntur metalla, rudiori penicillo conformavimus, requiri fortassis a nobis posset, ut metallicorum quoque operas lustremus, quæ scil. arte excisa metallicis e cautibus saxa, ex occultis suis specubus exantlentur, vel igne subigantur & liquecant, vel denique a scoriis expedita & liberata ultimam munditiem & sinceram nobilitatem adipiscantur. Verum enimvero Metallariæ scientiæ sunt ista machinamenta, parcius tangenda Historico, nisi is suam falcam in alienam velit messem immittere. Ne autem penitus negligere videamur, quæ nonnulli forte Lectores desideraverint, subjungere nobis liceat concinnam istius

us argumenti enarationem, quam nobis suppeditavit humanitas saepius Laudati D. HORNEMANNI, unde velut in compendio eluceat, quænam sit operis metallici faciundi in hisce oris præcipua ratio. Inducimus autem ipsum Laudatissimum Auctorem vernaculo sermone loquentem t.).

Cc

§. VIII.

t) Om koppar Malmens tilgodogörande vid Garpenberg, i kort begrep.

§. I. Sedan Berget endels genom sprängning och endels genom vedsfätnning eller tillmakning är ned i Grufvorne lösbrutet och till dagen uppfordrat, försas det uti 3 delar;

1:o. i ren eller med litet gråberg blandad malm, som straxt föres till Hyttorne;

2:o. i Wask eller så kallad skrypmalm, hvilken innehåller $\frac{1}{2}$ ten eller mer och mindre malm och berg;

3:o. i Gråberg, som föres ut på varpen.

§. 2. *Buk och Waskvercken*, åro til antalet 6 st. nembl. 2:ne vid Qvarnbecken, 1. vid Ravalshyttan, 1. vid Riddarbacken och 1. vid Häffhyttan, samt 1. vid Grufvan, hvilka alla drifvas af vattn. Till dessa vaskvärck förs den svagare Malmen (§. I. n. 2.) hvarest han först för hand sönderflås, och sedan lägges den i Bok-kistan under stam-parne (som vid hvarcck åro 6. till antalet), at vidare vattnbokas få fint, at det med vattn utflyter genom siktet, då det stadnar i Miölrånnorna, hvarutur det upplägges: det som stadnar i 1:sta Rånnan, slammes på lädorne, och det som stadnar i andra Rånnan, omvaskas, tillika med det miölet som blir qvar i slamm lädorna, och i de så kallade Lort Rånnor, på planhårdarne. Sligen eller godset, som efter waskningen stadnar qvar på planhårdarne, affskiöljes och dirigeras till Malmstumpen, hvarutur det upptages och föres till Hyttorne. Vid hvarcck vaskvärck åro 2:ne karlar a 30. Dlr. och 2:ne dito a 20. Dlr. i månaden, samt 2:ne gossar för hvar planhård, a 10, 10 $\frac{3}{4}$, 12. Dlr., och vid den ena lädan 1. a 15. Dlr. i månaden. Planhårdarne åro 3. 4. a 5. st: vid hvarcck vaskvärck, och lädorna 2:ne st. alt efter som vattenfallet och driften är till.

§. 3. Malmen (§. I. n. 1.), som ankommer till Hyttorne, sönderbokas der för hand, hel grann, och efter örut skiedd vanlig redning, uppsättes antingen för sig sielf eller och tillika med sligen på fulungen, då blåfningarna i sednare håndelsen altid gå fördelagrigare. Sulugnarne åro här något skiljagtige ifrån de vid Stora kopparberget bruk-

§. VIII.

In describendo campo Garpenbergensi, cujus aream pandit tabula nostra ichnographica, justo longius ferre commorati, ad reliquas nostræ Paroeciæ, metallo-rum feracissimæ, fodinas, hinc inde illius in ambitu di-

lige, i anseende till högden, som egenteligen kommer der utaf, at malmen påfåttes rå eller utan förutskiedd kallrostning, och behöfver således undergå någon sort Rostning, innan den hinner ned till formen. Då ugnen blifvit fylld och det i början småningom påfattes godset kommit till smältning, och flaggen begynner synas i tramhärden, påfåttes sedan i hvarje sättning 4. fat malm eller flig, 1. fat förut bränd och sönderbokad ljmsten, samt 2. korgar kol. 28 a 30. Sådana sättningar skie om dygnet. *Utskickning* eller *utflag* skier en gång om dygnet, då antingen flig bråkas allena, eller dock flig och malm tillsammans; men då malmen går för sig sielf, skier det ej oftare än 1. gång på hvarft halft annat dygn. Skiarstenen, som utkommer uti et dertill gjordt mått af torr sand, upväges sedan den affvalnat och föres till vändrost husen.

En sådan sifublåsning, kan ej påstå längre än 16. 18. och högst 20. dygn, emedan det med Malmen följande jernet lätter sig till bottnen och intager härden; denna jern Massa kallas Naas eller Varg. Efter Calcul öfver 1767. års tillvärckning, uppfattes om fulu-dygnet 15. Skpd. 10. Lisp. malm och 20. ask tillsammans, som gifva 3. 4. 12. mark. Skiarsten, och Rå koppar 13. Lisp. 8. mkr. Kol con summeras om dygnet 8. a 9. stigar. Smältaren njuter utom sin vanliga månads lön 30. Dlr. K:mt, som är grundat på et vist spanne. måls pris, 24. öre för hvarft Sk:pd skiarsten han tillvärckar.

§. 4. At skiarstenen (§. 3.) läggas i hvarje Vänd-Rosta 12. Sk:pd, som i början lindrigt, men sederméra starkare eldas, till dest det mästa jernet hunnit scarificeras, och han, utom flere under omvärdningen antagne färgor, blir till slut kiärnluppen och antager en vit ståltåt färg i brottet, som ej skier för ån efter den 16. 18. och ibland 20de elden, då namnet skiarsten förbythes till värck, hvilcket föres till

§. 5. Kopparugnen, och der uppfattes utan vidare tillstsats, ån alle-naft litet Qvartz, som befordrar smältningen, at gå qwickt.

Kopparbruket påstår ei längre än 1 $\frac{1}{2}$ dygn, då under den tiden uppfattes 4 Rostar värck (§. 4.), hvarefter färs p. p. 10. Sk:pd Rå-koppar efter 3:ne utslag, i et mått af ler, som förut väl är upel-

dispersas, leviter quoque contuendas properemus par est; sperantes fore, ut festinantis calami eo facilius impetremus veniam, quod illarum pleræque hodie extra usum sunt positæ. In his occurunt:

C c 2

I:o.

dat. Råstvändaren niuter Månads lön, men kopparförlätnaren undfär 3 Dlr. k:mt för hvar Rosta, han sinälter till koppar.

§. 6. Råkopparen gåras här på samma sätt som i Afvestad, hvilket uti en Academisk Disputation af år 1762. är afhandlat, dock den omständigheten förbigången, hvad Garpenbergs kopparen angår, at den icke lider så stor afbränning, som skillnaden är emellan Råkoppar och Stockholms vigten, nembl. 2. lisps. på Sk:pd; det högsta som asgår i Garpeberg är $1\frac{1}{4}$ Lisp. a $1\frac{1}{2}$ Lisp. på Sk:det, och således ifrån $\frac{1}{2}$ a $\frac{3}{4}$ Lisps. behållning af berörde skillnad emellan vigerne, hvilket utmärcker, at denne koppar handteras väl igenom Sulu-Rost-ock kopparbruket, hvarföre och han anses ibland den bästa, som i Riket produceeras, i anseende till sin renhet och malleabilité, och är i synnerhet så väl tiänlig till mynt, som till allehanda manufacterer.

Gårmakaren njuter 1. Dlr. k:mt. för hvar Sk:pd Råkoppar som gåras. För skuinskifvornas omsmältande 15. Dlr. för 10ode, för kopparugns-nasens renbrännande i krats-ugnen 10. Dlr. Sk:pdet, för nas och kratzflaggens upräskande njuter han 30. Dlr. Sk:pd, sammaledes för den koppar som efter golfvens uptagande och vaskande faller 60. Dlr. Sk:pd, hvaraf han skall löna drängen; för går-och kratzhårdens vidmæghållande, njuter Gårmakaren tillika med drängen, hvarsine 24. Dlr' För Slaggluktningen till Waskeriet undfär drängen i et för alt 12. Dlr. k:mt. om året.

§. 7. Gårkopparen säljes till en del i *Går*, eller föres den till kopparhammaren, at utsmidas till Bleck och Bottnar, eller till Plåtar; härvid är samma procecs och nästan lika arbetslöner som i Afvestad.

§. 8. The uti 3. §. nämnde *fulunas* eller *Vargar* föres till Nas-eller Tarfvarhyttan at brännas, uti en der till invärtad ugn, som består af 2:ne väggar vinkelräfft emot hvarandra, af hvilcka den ena, som kallas bakmuren, täcker formen och håljourne, och den andra, som står på tvären, bevarar elden. Naset stållses lägns efter bakmuren mit för formen uppå 2:ne jernklotar, emellan hvilcka, under naset, är en liten hård af stybbredning gjord, hvaruti skiarstenen, som är i naset, samlas, hvilken utsläs eller utstickes så snart hårdnen blir full, våges och föres till Rosthusen. Slaggen, som utflyter, håller åfven några proc. skiarsten, hvarföre han uppsättes på sulu ugnen tillika med malmen.

I:o. *Fodinæ Ryls hyttenses* a campo Garpenbergen-
si ternis circiter ulnarum millibus distantes. Harum
aliæ *argentariæ* sunt, *ferrariæ* alia: utræque originis &
vetustatis incomptæ; narrantur tamen illæ tulisse ar-
genti mineram, quæ in ustrinis *argentariis* villarum
Bothemning & *Rafvalshyttan* olim decocta fuisse. Ex his
una, quæ *fodina occidentalis* dicebatur, a. 1712. denuo
tentata, minera pauxillum galenæ ferente, sed post tri-
ennium, ob mineræ deliquum, derelicta est. Eodem,
quo præcedens, anno, alia quoque harum *fodinarum*,
orientalis nuncupata, culta, eodemque eandem ob cau-
sam deserta est. Ut jam silentio prætervehamur no-
vas periclitaciones anni 1732. quæ quoque incassum
abierunt.

Fodinæ ferrariæ, numero plures prioribus ad au-
strum adsitæ, meatu parallelo feruntur a parte occi-
dua in ortivam. Venarum indoles ac habitus vel an-
te hosce centum annos, quod istius temporis relationes
indicant, ignota. Offenduntur etjam complures aliæ
fodinæ ferrariæ ad lacum *Rylhyttensem* versus Africum,
quarum una, fossione, quamvis exigua, hoc ipso an-
no tentata, spem haud fallere videtur laboris, si in
eo fuerit perseveratum. 2. Qvæ ad austrum vici *Stål-
bo* in monte *Torrberget* sitæ, paulo longius absunt, tan-
tæ sunt vetustatis, ut silva & musco obductæ jaceant.
3. A *fodinis ærariis* duobus circiter passuum millibus
in plaga ad euro-boream vergente, prope *Templum Gar-
penbergense*, actus est cuniculus, *Carls-stöll* a. 1747. ad
explorandam æris venam ab illa parte *Lacus Grufiön*,
qui

Utar ett sådant nas, som kan våga, då det kommer från Suluhyttan,
ifrån 4. till 6. Sk:pd, kan man få ifrån $\frac{1}{2}$ till 1. Sk:pd. Skärsten:
Iernklot kallas det, som blisver quar af næset, nyttjas till inmurung i
eldstäderna, såsom i Rosthus murar, badstugu ugnar, spisar och an-
norstådes i stället för annor sten.

qui etiamnum continuatus recta sub ipsius Templi sacrario procedit. 4. Prope lacum Finnbytte *Damsjön* a parte ejus occidua sunt multæ eæque perantiquæ *Fodinæ calcariæ*, quæ hodieque sunt in usu, & quarum haud contemnendus est proventus. 5. Fodinæ *Roxbergenses* in silva villæ *Backgården*, eademque cupriferæ, sed ob mineræ paucitatem desertæ. 6. Fodina cuprifera *Lilla-grånsjö-grufvan*, in silva *Tyskgårdens* sita, ab Assessore *Funck* effossa, eadem ob causam relicta. 7. Fodinæ ferreæ *Ielcke Järngruvor*, ad latus euro-aquilonare lacus *stora Ielken* positiæ, admodum vetustæ atque a Byensibns & Hysbensibus monticolis cultæ, sed desertæ, ne, ignorato adhuc dum pulveris pyrii in effringendis mineris usu, in detrimentum officinæ cupreæ consumerentur silvæ. 8. Fodina *Benjás Järngrufva* est priscis temporibus effossa a Husbyensibus monticolis, sed jam haud frustra excolitur a Possessoribus officinæ ferrariae in *Horndabl.* 9. Fodinæ ærariæ *Trehörnings koppar-gruvor*, in agro vici *Hummelbo* integro milliari a Garpenbergensibus distant, inceptæ a. 1701. & deinceps saepius tentatæ, sed tandem a. 1736. ob affluentiem aquam penitus desertæ; licet fortuna bonam & fractu facilem venam indulserit: quapropter etiam hic ante hos decem annos actus est cuniculus, qui jam ad 36. orgyias procedit. 10. argenti fodina *Hummelboensis* ad oram lacus *Dansjön*, a. 1666. ab Assessore *Funck* copta, premente autem aqua, derelicta. Fodina quoque ferraria *Hummelboensis*, juxta illius nominis vicum posita, eadem experta est sorte. 11. Puteus dictus *Erets-koppar-skärpning* a. 1689. incepitus, sed paulo post desertus, ob mineram nimis pyritaceam: dein continuatus aliquantulum a rusticis atque tandem a Chiliarcha Nobiliss. D. *Heidenfeldt* ejusque consorte D. *Cederberg* Norensis officinæ Possessore; sed eventu spem destituente. 12. Fodina *Säfflings-*

ho járngrufva a. 1736. & sequenti in usu fuit, sed non amplius, ob ineptam pauperemque mineram. 13. Fodinæ *Viks jára grufvor*, in agro vici *O'shyttan*, priscis temporibus ab Husbyensibus, Hedemorenibus & Garpenbergensibus monticolis effossæ. Harum alia antiquitus quidem culta & relicta, sed ulterius, permisso Regii Collegii Metallici continuata ab *J. Kock* & nonnullis monticolis ab ea. 655. usque ad a. 1671. quo officinæ cupreæ causta desinere illam oportuit, quamvis bonæ mineræ feracem. Alia in his est *Vindgrufvan* ab a. 1616. per decennium a monticolis culta, venæ haud ignobilis. Harum quoque unam, sec. præcedenti cultam, *Angersteiniana* domus usque ad a. 1764 metallico labore denuo exercuit, quæ & bonam divitemque mineram tulit. 14. Fodina *Viks koppargrufva* a Vidua Nob. *Funckia* a. 1692. simul coœta, simul relicti. Opus deinde continuavit D. *Angerstein* ad annum usque 1714. Dedit quidem fodina his annis 420. pond. naut. cupri; proventu tamen factos sumtus nequaquam compensante. 15. Fodinæ *Långviks jára grufvor*, notum versus quarta milliaris parte a fodinis Garpenbergensibus distant, ad lacum *Grufhön* sitæ; perquam vetustæ atque a monticolis quondam cultæ, bonitate atque ubertate mineræ commendabiles, sed jam neglectæ, nisi quod a. 1765. agi e palude adjacente coeperit cuniculus, ad exhauriendas aquas, qui jam prope abest, ut in primam fodinarum intret. 16. Fodina ferrariæ *Jönvikenses* in agris vicorum *Jönvik* & *Pålshenning*, a monticolis Grytnäscensibus, Fålkärnensibus, Byensibus & Garpenbergensibus olim fossæ, sed officinarum erriarum gratia a. 1653. desertæ. Sunt autem numero plures, & illarum una *Hällgrufvan* inde ab a. 1765. vigeret, bonæ mineræ ferax. Hac quoque in plaga fuerunt nonnullæ fodinæ cupreæ, quarum una *Årängs-grufva*, in agro prædii *Åräng* coepta est ab *Alberto Funck* a.

1649.

1649. sed paulo post deserta, denuo autem a 1696. curante Provinciae Westmannicæ Gubernatore Lib. Barone Gust. Funck; per triennum tantummodo culta, minera licet opera pretium aliquatenus merente. Praeterea circa vicum Jönvik ad occasum jacent quoque nonnullæ minores fodinæ ferrariae, *Sockfalls grufvorne*; quarum una hodie in usu est. 17. *Kolmoln* dicuntur in vetustis relationibus aliquæ fodinæ, duos lacus *Svartfiells* och *Pålshennings lärne* interiacentes, sed quarum ætas æque ac indeles ignoratur. 18. Fodina ferraria ad vicum Botbenningen paucis ab hinc annis effodiebatur, cura Pet. Illust. Lib. Baronis Gust. Funck, quæ vero admodum profunda non est. Addam ante hos 30. annos & quod excurrit circumforaneum quendam, nomine *Neuslein*, veteratoriis aucupiis effecisse, ut hinc inde, in tractu alias metallifero, vanis fissionibus, nihil præter petram metallo vacuam ferentibus, irritus labor fuerit impensus. Virgulæ hujus viri divinatoriæ deceptrici originem debent *Fransbo grufvan* in *Kungsgårds tågen*; *Fär-Fars grufvan* in *Lilla grufhagen*; *Frungsgrufvan* in *Tysktågen* & denique *Mormors grufvan*, inter *Biskops grufvan* & lacum *Grußön* sita; catalogo tamen fodinarum Garpenbergensium vix inferenda.

§. IX.

Quam magno in pretio habendæ fuerint officinæ ad Garpenbergam cupræ, vel inde elucet, quod insignibus privilegiis atque immunitatibus eas semper maestatas voluerit prudens Imperantium munificentia. Taceo privilegia anni 1620. atque pactionem d. 18. Jan. a. 1624. cum Schmidtio & Rollenbagio, de administracione totius officinæ Garpenbergensis factam, quæ superiori verbo tetigi. Et cum ab urbe Sætherensi officina reconditionis (*gårmakeriet*) *Afvestadum* transferretur, facultas quoque est data Garpenbergensibus; majoris comodi

modi causa , suam sibi propriam refectionis officinam extruendi; quemadmodum etjam a. 1658. d. 27. Octob. jus obtinere, d. 20. Maij a. 1702. illis confirmatum, varii generis opera manufacta conficiendi; ut & per Decreta Regia d. 7. Nov. a. 1720. & 5. Junii a. 1732. laminas ex cupro nummarias cudendi, Avestadii signandas: ad quod accedit libertas tertiam partem totius annui proventus ad exterros exportandi illisque vendendi. Porro in conservationem officinarum, a. 1637. a Regio Collegio Metall. constitutum , ut vestigalium carbonum (*quarntulls kol*) 1900. mensuræ, stigare, e paroeciis By & Garpenberg ad officinas comportarentur, quarum possessores carbonum pretium publico fisco redderent; & a. 1639. a S:a R:a Maj:te id obtinuit domus *Funckiana*, ut privilegia, quibus ornata erat, sarta testaque conservarentur, quoisque impositum vestigal publico valeret solvere. Si vero contingaret, has officinas ad fiscum revocari, non alia id fieret lege, quam ut impensæ omnes, a domo *Funckiana* in hanc rem metallicam factæ, justo statuto pretio (*efter mātis manna ordon*) illi rependerentur; uti quoque a. 1643. R:a Maj:ti clementissime placuit perpetuam possessionem villæ Regiæ (*Garpenbergs Kongsgård*) aliorumque fundorum huic Familiæ indulgere: quemadmodum ipsa Diplomata ad Garpenbergam servata, & quorum ingens est thesaurus, pluribus commonstrant. Quod ad æs vestigale adtinet, publico ex his officinis debitum, deprehendimus id varie vario tempore, nunc intensius, nunc remissius, fuisse pensitatum, prout unius anni, quam alterius, uberior vel tenuior fuerit proventus; ita quidem, ut ab initio IV:m quodvis pondo nauticum, dein VI:m, postea X:m, deum XX:m, publico ærario ceslerit. Hisce autem nostris temporibus, cum ingentes requirat sumitus harum offici-

ficinatum fodinarumque cultura, ab omni pendendo vestigali liberas atque immunes esse jussit gratia Regia u).

§. X.

Præter cupreas officinas fuerunt quoque olim in hac regione plures numero ustrinæ atque officinæ ferrariæ, quorum hodie in purgamentis & scoriis metallicis supersunt vestigia. Inter ustrinas, járn Masugnar, nominantur in Regii Collegii Metallici Relationibus a 1645. & seq. Borgare Kik-Ols. Dormsiö atque Rutebo Hyttæ, ustrinæ ad Garpenberg, ad Persbo, Pålshennings, Ingelsbo &c quæ omnes janc desertæ jacent. Officinæ ferrariæ fuerunt Humlebo, Garpenbergs, Persbo, Pålshennings, Årångs, Yttersbenning, Fånesiö atque Dormsiö. Hammare, ut jam prætervehamur Rothenning, Häss-Røfvals-Osmundsatque Rolfo-Hyttæ &c. officinis quondam partim ætariis, partim ferrariis, immo & argentariis, celebres; nec non varias fabricas, ad ferrum Osmund conficiendum aptatas, quas quidem omnes abolevit superiorum auctoritas

D

tas

u) Communicavit mecum ssp. Laud. D. Horneman indicem, qui commonerat, quoniam fuerit ex Garpenbergensibus officinis annuus redditus æris caldarii (Råkoppar), per usq. retro annos. Patet inde isto annorum intervallo, plus 31020. libr. naut. æris e fodinis hisce produisse; quæ summa in singulos annos æquis pensionibus divisa, plus minus 270. libr. naut. æris quotannis efficiet. Sed sigillatim eundo observabis anniversarias operationes magno inter se se discribentes. Sunt nempe anni, qui vix 100. sunt, qui supra 500. pond. naut. æris dederint. In illis annos videbis 1661. & 1662. nonnisi 77. libr. prorulisse; in his annum 1697. qui ad 621. pond. exsurgat. Inter vicenos proximos abhinc annos vix unus est item & alter, cui 206. libræ naut. adscriptæ. Neque aprius inter se reperies, congruere calculos, si per decennia institueris. E. gr. ultimum seculi præterlapsi & præsentis primum decennium feracissima fuerunt, quorum illud 4298. l. 4468. pond. naut. produxit, ita ut annus proventus ad 400. libras & quod excedit, definitur. Decennia contra nobis proxima linea parca adeo observamus, ut quolibet anno ægre 180. pond. ad libram exacta sint. Quod cuinam sit tribuendum cause vel cuius, nostrum jam non est altius disquirere.

tas, ne, in detrimentum fabricæ cupræ , silvæ consu-
merentur. Una est in confinio paroeciaæ Hedemoren-
sis fabrica chalybeia *Trollbo* seu *Viks stållbruk*, cuius in-
cunabula ad a. 1721. referuntur. Ferrum rude, *Tack-
jernet*, quod procuditur , suppeditat ustrina *Vikmans-
byttan*, paroeciaæ *Hedemorensis*, atque ex eo nucleus fer-
ri peculiari artis fabrica elicetur , chalybem Stirium ad-
pellant, *Steijermarks-stål*. Hac de Fabrica, cuius possessores
hodie sunt Generalis Locum Tenens & Com. Ord. Ensif.
Perill. ac Generosiss. D. Lib. Baro STIERNELDH, ut & offici-
narum Patronus D. Job. Fr. ANGERSTEIN, plura adulit Pa-
rens meus in priori parte Dissert. de Præf. Nåsgard. Cap. III.
§. II. p. 117.

§. XI.

Absolutis, ut potuimus, præcipuis, quæ ad rem metal-
licam spectant, superest, ut & reliqua de paroecia
Garpenbergensi dicenda paucis expediamus. Diximus
supra §. II. paroeciam in quatuor dispesci tetrades, quo-
rum singulos enumeravimus vicos. Qui veterem Garpen-
bergensem incolunt tetradem, illis parum vel nihil est a-
grorum; pastionis tamen aliquantulum , ita ut minutu-
lam pecudum gregem alere possint. Plerique , ne dicam
omnes, suam operam Officinis locant (*Bruksarbetare*).
In ceteris vero quadrantibus sollicitius paulo exercent a-
griculturam & pratensem oeconomiam curant, ita tamen,
ut pauci ad modum sint, quibus frumentum suis ex ipso-
rum agris comportatum in sustentationem sufficiat. Quo
circa præcipue sibi victum comparant æque ac necessa-
rias pecunias carbonario negotio tractando ac lignatione,
ut & laboribus metallicis. Tota Regio montibus valli-
busque distincta, æquatas terrarum planities propemo-
dum nescit; ideoque ager ut plurimum effractus est in
collibus lapideis; nec aliis fere est pratorum fundus: &
ipsi quoque saxorum cumuli, super inducta terra, lætas
nonnunquam segetes ferunt. Interim editior paroeciaæ
situs

situs efficit, ut ante Majum mensem non incipient incoleæ sua subigere arva ac fermentem facere. Præter communia segetis, tritici nempe, siliginis atque avenæ genera, hic feri adsolet hordeum, quod vocatur *Småkorn*, cuius ea indoles est, ut licet mense demum Majo terræ committatur, ad maturam tamen frugem perveniat. Et licet sexies aut ad summum septies seminationis fructum reddere soleat fundus, exiguo tamen spatio clauditur ille, in regione metallorum, quam frugum feraciori; ita ut, ne desit paroecis, unde vivant, Director rei metallicæ Garpenbergensis quotannis 1200. vel 1500. medimnos frumenti, numerata pecunia comparate necessarium habeat, præter ea, quæ incoleæ ipsimet coëmunt. Prata non admodum sunt herbida; pascua vero optimæ indolis, ob saxum campum, in quo foenum nonnisi difficulter colligi potest. Lupulum in conseptis colunt, quæ *Ris bumblegårdar* dicuntur, eo cum successu, ut lupulus Garpenbergensis in toto territorio Næsgardensi pro optimo habeatur: hortorum autem parcior est cultura, ideoque & illi nostra in paroecia rari sunt. Lacuum contra tanto major est numerus, ut qui quinquagenarium excedit. Majores sunt *Gruffjön*, cui cum 20. minoribus communes esse aquas ferunt: *Domsjön*, *Damsjön*, *Stora Ielcken* &c. qui omnes, præterquam quod insignem usum fodiinis ac officinis præstent, magna quoque piscium copia abundant; alunt autem *Lucios*, *Percas* fluviales, *Cyprinos* rutilos, *Gados*, *Cyprinos carassios*, *Salmones* albulas, *Murænas* angvillas, *Cyprinos bramos*, *Percas cernuas*, *Lacertas* palustres, *Cancros* &c. Et de lacubus observatur, eorum undas ab omni paroeciæ latere se in Albim Dallicum exonerare; unde colligere primum, ipsam paroeciam, præ circumjacentibus altiori eminere situ. Sunt quoque, qui montium summitates passim occupent, ut in *Humblebo Berget* &c. Fontes ubique reperiuntur, sed perpauci, qui non acidulam vel mineralem

aquam ferant. Præterea celsissimis montibus superbit Garpenbergensis paroecia, quos inter sunt, *Gräberget*, *Middags Präst Grufve*. *Munckebo*. *Humblebo*. *Bensås*. atque *Iustfölls berget* &c. *Snöberget* & *Bresjöberget*, qui tantæ sunt exceilitatis, ut ab illius apice prospectus in aliquot milliarium longitudinem & ad septem paroecias pateat, ex hujus jugo autem sol in media æstate usque ad horam undecimam vespertinam se visendum præbeat: *Helgeberget*, in quo ercta olim belli tempore pyra (*Wärdkase*) adhuc dum superest; *Trollboberget*, ad quem undique adscenditur per gradus, unde enata illa vulgi opinio, habitasse ibi olim gigantes, qui sua saxo impresserint vestigia. Silva privata in hac paroecia copiosa est, &, quod in tantillo ambitu mirum, tantæ lignorum consumptioni affatim sufficiens; tam diu nempe, quoad fabricæ eupreæ frui licuerit privilegiis sibi clementissime concessis. Conficiuntur hic circiter 3000. crates carbonum (*fligar kol*) quolibet anno, atque 1500. strues lignorum (*flafrum grufved*) ex silvis cæduntur, reliqua subministrat vicinia, Husbyensis scil. & Byensis paroeciae, quarum illa e quadrante Flineni ad 1000. crates carbonum quotannis advehere solet. Publica silva (*Allmänning*), Garpenbergensis quidem non est suæ intra paroeciae pomoeria; illam tamen pro rata participant, quæ ad Gestriciam vergens sibi constitutis definitur limitibus, ut sunt *Skiutquarns röse*, *Kungsbacks röse*, *Michelbeds röse* &c. Rustici quoque passim in hac paroecia e radicibus abiegnis extrahunt, more sibi consveto, picem liquidam, quæ venum exponitur: sed fit ista coctura arte magis compendiaria simulque lucrosiori ad prædiūm *Kungs Gärden* in furnis piceis, quorum indolem ac strukturam graphicè descriptis Rei Metallicæ Praefectus, Perillustris atque Generosiss. Liber Baro ALEX. FUNCK in actis Reg. Acad. Scient. Stockholm. Ut

Ut raseam vulgatissimas hic arbores, *Abietem & Pinum*, crescunt in hac paroecia *Betula, Ulmus, Tilia, Fraxinus, Alnus, Juniperus, Populus, Acer & Sorbus*. Inter plures florum herbarumque species, quibus superbire solent hujus paroeciae prata, & quantum catalogum, prout omnibus Præfecturæ Næsgardenensis paroecis communes sunt, exhibuit Dilectissimus Parens in priori Dissertatione pag. 26. vel maxime commemoranda est rarissima illa, nec fere nisi in Alpibus Lapponicis obvia *Lychnis Alpina* ^{x)}, que hic frequens viret in universo colle fedinæ (*Grufbacken*), ut & circa fluvium *Kongs-gårds-strömmen*. In silvis Garpenbergen-sibus montiumque jugis habitant *Ursi, Vulpes, Lynxes, Martes, Sciuri, Lepores, Mustelæ ermineæ, Meles, Lutrae*; omnium autem maxime conqueruntur incolæ *Lupos* sibi nonnunquam ingentia dare damna. Altum adhæc paroecia huic est astatim, non aliis tamēt cujusdam speciei, quam in reliquis Præfecturæ Næsgardenensis regionibus, de quibus Parens meus l. c. pag. 48. fusius egit. Incolis simplex quidem est, sed comitus vestitus. Sunt officiosi, natura taciturni & modesti, ut qui suis mentibus aliquid anticipent, assidui præterea in laboribus & solerter sibique in comparando vietu prospicientes. Alii in vasis ligneis majorib[us] minoribus v[e]r, quæ ad domesticum cultum ac supellestilem pertinent, conficiendis sunt occupati; alii varii generis instrumenta & ferrea utensilia, cultros, falces, terebras, e- quorum soleas, & quæ plura ferramenta requirit quotidianus usus, adornant; alii artificiosiori fabrica ex orichalco construunt horologia, artisque fusoriæ ope præparant isto e metallo variam supellestilem, fibulas, annulos, cultrorum manubria & id genus alia. Sic etiam mulieres laboriosissimæ sunt & sedulæ in omni

D d 3 ³ by onlinelibrary.dome-

^{x)} Vid. Gen. à LINNÉ Flor. Svec. 410.

domestico opere procurando. Quod ad numerum in-
colarum hujus Paroeciæ adtinet, exsurgit ille ad 1515.
ut ex tabulis anni 1766. colligitur. In priori Diff. part.
p. 54. nonnisi 900. ponuntur; sed haud facile dixerim,
an per hos 35. fere annos excreverit adeo paroecorum
numerus, cum illo in loco eorum solummodo men-
tio fiat, qui sacris utuntur. Quadragesimi circiter singu-
lis annis nascuntur & totidem fere deceidunt; nisi quod
illorum numerus ut plurimum aliquanto sit major. In-
gruiisse tamen nonnunquam funestiores annos, qui in-
colas magis minuerint, docent fasti emortuales; & in
his præsertim ferales notantur a. 1737. & 1743. quo-
rum uterque 107. incolas dysenteria & pleuritide ab-
sumsit; contra, auspicatores fuere 1714. & 1735. ut qui
14. tantum & 15. paroecos summulæ detraxerint; u-
nius sic anni lucro damnum alterius compensante. Habet
Paroecia 19 $\frac{1}{4}$ prædia rustica (*Herrman*), ex quibus quædam
immunitate montana fruuntur, alia tributaria sunt; ut ex
tabula mox subjungenda patebit. Paroeciæ foci (*Hushåll och*
matlag) numero sunt 281. Vici (*Bylag*) 61. quorum maxi-
mus *Rafvalshyttan* 15. habet vicinos, reliqui 4. fere vel 5.
Plures quoque suis in prædiolis soli habitant. Ne vero
quempiam offendat, multitudinem pagorum s. vico-
rum, qvos supra recensuimus, prædiorum numerum
tanto exsuperare, observasse juvabit, prædia hic, ut a-
pud montanos mos est, in minutulas valde partes esse
disseatas, ita ut haud raro contingat colonum nonnisi
decimæ & sextæ ejusmodi portiunculæ insidere. Salubris
alias regio acriores fere morbos nescit; si pleuritidem
exceperis, quæ hos, ut ceteros monticolas, verno præ-
sertim tempore, tentare adsolet. Morborum nunquam
in arte medentum & pharmacis quærunt remedia, qui
communis est vulgi genius; si quando contingat quæ-
rere, in Domino vel Sacerdote præcipuum est præsi-
di-

dium. Denique neque id est prætereundum, quod fodinarum ac fabricæ cupræ Possessor tributa publica, Paroeciæ imposita y), quotannis fisco solvat, quorum summa a. 1767. fuit 3129. thal. 28. or. monet. cupr. ea tamen lege , ut ista tributa annua Garpenbergenses compensent, fodinis fabri- cæque cupræ ligna, carbones & operas diurnas præstanto.

§. XII.

Manum antequam de tabula detrahamus uno tantum verbo tangenda sunt celebriora Paroeciæ prædia. Sunt illa I:o. Villa Regia *Garpenbergs kongsgård*, inter- vallo circiter dimidii milliaris a Templo distat ad au- strum lacus *Grufshön*, ædibus ad usum necessariis & horto quoque instruæta. In hac villa diversatos nonnunquam fuisse Reges stirpis Vasiacæ, testantur variæ litteræ Regiæ ibidem datæ z). Nostris vero temporibus in libris ratio- num

y) Quæ tributorum sit indeles, indicat sequens Schema a Prafe-
cto Rationum publicarum Spec̄t. D. Bened. Brandberg mecum communi-
catum : *Garpenbergs Socken* :

	Silf:mt.
Bergs Frälse Hemman 1. $\frac{7}{8}$. Skatte Hemman 9. $\frac{1}{3}$. Skat-	
te Torpare 5. $\frac{1}{4}$. Krono Hemman. Garpenbergs gård 1 . $\frac{1}{2}$	
Krono Torpare 2. $\frac{1}{2}$.	
<i>Råntar</i>	
Städie Penningar - - - - -	11
Betalas efter { 393. Stigar 1. $\frac{3}{4}$. korg kohl årlig marc { 446. Dagsverken	
þegång 1. Fat 8. Lisp. Ossmundz Iern	
Gårde Penningar - - - - -	4 12
Skiutz färds Penningar - - - - -	42 31 $\frac{1}{2}$
Kongs gårds hielp	17 16
Mantals Penningar utgå af 75. Stånds personer och handtverckare a 3. m. - - - - -	56. 8.
Dito af 704. personer af Allmogen a 16. öre - - - - -	352. -
	408 8
Lagmans Penningarne utgår af 233. mat- lag a 6. öre	43 22
z) Cfr. K. CARL IX. bref d. 28. Octob. 1607. om <i>Garpenbergs kongsgård</i>	

num publicarum habetur pro prædio coronæ, ut dicitur *kronobemman*, quod jure possessionis tenet Perillustris Familia *Funckiana*. Quando vetus quoddam ædificium, in quo olim habitasse feruntur Glor. mem. Reges, aliquot ab hinc annis diruebatur, reperti narrantur varii veterum Regum nummi, ut & cultri capulis argenteis laminisque ferreis auro cælatis. Superfuit quoque nostra memoria vetus quoddam atrium, quod Regis GUSTAVI ADOLPHI coenaculum adpellarunt. II:o Prædium *Dormsö*, quod uti antiquitus fuit, ita hodieque est fundus liber (*Frälfse*) ad lacus *Dormen* amœnam oram collocatus, commodis ædificiis & sufficienti silva ornatus Hoc prædium illius olim Dominus JONAS JOANIS Eques Aurat. a. 1508. monasterio Husbyensi in perpetuam possessionem dono concederat *a*). In revocatione vero prædiorum Gustaviana publico vindicatum filio, atque deinceps per donationem Regiam in possessionem delatum Familiae *Grisbachianæ b*), emtionis titulo tandem cessit *Funckianæ domui c*), annuente Rege CAROLO XI. ac illam possessionem confirmante, qui simul prædium jure liberi fundi clementissime donavit *d*). Constructa hic est officina lateribus coquendis, serra quoque aquaria more apud Belgas consveto subtilioribus laminis adornata, quarum octonæ uni loculamento insertæ sunt (*Ottabladigslåg*). III:o. Årängen & Realsbo prædia sunt, olim vestigalia, sed dein eodem, quo prædium *Dormsö*, anno libera facta atque a tributis immunia. Nominasse tandem oportuit quoque binas aquarias moletrinas a Possessoribus Officinae Garpenbergensis erectas hodie usu vigere.

CAP. V.

S. D. G.

urvidgande. R. GUSTAV ADOLPHS bref dr 1613, innehållande confirmation der d, samt dess donation af samma år på 20 tunnor spannål till Tundkyreka.

a). Vid. Diplom donat. in prior. Diff. part. p. 100.

b). Vid. Stiernman, Matrik. Nob. Svec. pag. 346. ubi de Iujas Familia statore notatur: skref sig till Salneck, Sund och Tormsö (*Dormsö*).

c). Vid. Litt. emt. d. 17. Dec. 1666. *d*). Vid. Litt. Reg. d. 22. Dec. 1674.

Amicissimo S^ou, T
Litteris ac moribus conspicuo,
SAMUELI UGLA.

Dum jam, quos latices dedit
Olim fons generis, continuas in hoc
Musarum viridario,
Ut sic prata bibant, quæ patriæ decus
Produnt in quoque montibus
Garporum tumidis; pectine consulam
Tacto oracula Cyntbii.
Dicam, depositis bisce negotiis
Te laus quanta manet: canam,
Quod jam mentis opes haud latitent tuæ.
Hoc tu, quod mea mens habet,
Incisum in viridi carmen habe ilice:
Te laudat citbaræ pater,
Te lætæque suum Pierides vocant.
Hinc & virginæ chorū
Lætum te foveant, semper ament; favens
Sit fortuna, precor, tibi,
Et veræ mereas nomina gloriæ.
Atque hæc vota virentia
Vivant in teneri vibice corticis.

adplaudit
GUST. ANT. BOUDRIE
Reg. Acad. Ups. Secretar.

To the Autor,

Sir.

I do very well know how uncertain it is, to regulate one's own Vay of Living according to that of others; but I am even convinced, that the conversation with those, Who are skilful and virtuous is not enough to be esteemed. The Nature itself teaches us in the clearest Manner our Duties; yet when we in Company do realy miss such, as we know we ought to be, our deceitful Heart is immediately thinking, that Vertue consists only in an empty and splendid Picture. Being sure of my Tenet, I value very much that Fortune to be your Friend. My Acknowledgment bids me hereby to declare my particular Ioy over your great Progress in Learning. You make at present such an use of your good Qyalities, that no Happiness can be Wanting in the Future.

I am With Esteime,

Sir,

Your

Friend and servant.
E. W. SÖDERHJELM.

Eximio D:no RESPONDENTI

Amico Integerrimo.

*I*ntemeratus amor, qui nos conjungit, Amice,
In plausus animum & jubila laeta vocat.
Per titulos laudum mibi mens tulit ire Tuarum
Pieriumque Tibi concinuisse melos:
Ast onus insuetum male culta Thalia gravatur,

Atque

Atque istis aulis se negat esse parem.
Et quid opus verbis? cultæ vigor indolis altus
 Edita doctrinæ per documenta patet. A
Clarius ergo sibi crescentem Phoebus Aluminum
 Prosequitur votis omnibusque bonis.
Et sperare jubet pretium non vile laboris
 Si modo, quo coepit, tramite pergit iter.
Præmia contingent certe, nam pergis honoris
 Semita majorum qua pede pressa patet:
Quodque Parens incepit opus juvenilibus annis
 Te parili studio continuare juvat.
Gratulor ex animo decus bocce, fideliter optans
 Fortuna ut meritis æqua sit usque Tuis.
Insuper, esto memor fidi veterisque sodalis
 Nam memor is nunquam definet esse Tui

H. SCHRÖDERHEIM.

à L'AUTEUR

Si le public accorde son estime à celui, qui cultivant avec soin les talents qu'il a reçu de la nature, les consacre au bonheur de la patrie; personne n'y peut prétendre à plus juste titre, que Vous Monsieur.

La dissertation que Vous venez de mettre au jour est une preuve de Votre eruditio[n]. En donnant la continuation de l'excellent ouvrage, que Monsieur Votre Pere fit connoitre le premier, Vous allez partager avec lui les applaudissemens, dont Il fut comblé.

Quoique le merite que Vous allez acquerir chaque jour ne puisse rien ajouter à notre amitié, cependant comme il l'honore de plus en plus, je ne puis m'empêcher de Vous assurer publiquement de la considération la plus distinguée avec laquelle je suis,

Monsieur

C. LOUISIN

Vôtre Ami & Serviteur
J. C. von HAUVOLLE.

Herr AUCTOR.

Att lära folkets art, att mäta Landets styrka,
Regenters vårdar mål, som Landets välgång yrka.
Vår Dyre Styresman, PRINS GUSTAV, vårt Rörsvar,
Till Svensr glada hopp, en lika mening har.
Att uti Norden se hvad glömskan kunnat dölja,
Min Vän, Du leder oss och vi med nöje följa.
Du letar Garpen up och sedan granskär allt,
Du inga hinder ser, då GUSTAV så befalt.
Din teknung redig år, och Du Din tafla höijer
Med pragt i hvarje drag, som eld och styrka röijer.
Vårt lof Du visst förtjent, som i så vidsträkt del,
Allenast har begådt ett enda märkligt fel:
Rått sagt, att FUNCKENS* drift till ryktbar högd har hunnit,
Men Du har icke sagt hvad mōdan Honom vunnit.
Dock, jag förhaftat mig, kan ske Du förebär,
Att ingen höra vill hvad Bergsmans vinning är.
Till lycka! Vårde Vän, jag kan mig vunnen gifva,
Hurvida Du har rått får tiden vittne blifva.
Jag leder tankan fram mot stadgan af Ditt lif,
Och om Ditt värde spår af Dina tidsfödrif.
Det är ju ej Din sak att Länders utsigt rista,
Det är Ditt hufvudmål att skilja dem som tvista.
Blif Lagens sakra vård, ej sträng ej eller flat,
Döm ej Din vän som vän, och glöm Din ovåns hat.
Hvad rart som lyckan har och lifvets nöjen mannar,
Fromi hustru, fromma barn, gods, bohag trogna grannar,
Jag henne nödga skall att gifva Dig, min Vän!
Hon gifvit många bortt, hon många har igen.
Med hvilkor, att Du rått om ödets skiften dömmer,
Och i Din klara dag den mulna aldrig glömmer.
Din dygd skall segrar få mot hela lastens här,
Och grunden til mitt hopp Ditt eget hjerta är.

C. FORSLIND.

* Friberre Gustav Funck.

